

LOLA BADIA

SOBRE LA TRADUCCIÓ CATALANA DEL "DECAMERON" DE 1429

PRIMERA PART: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

- 1.1. Aparició pública del manuscrit català del *Decameron*.
- 1.2. Dades factuais sobre la seva història.
- 1.3. Edicions; llur ressò i relleu.
- 1.4. Història de la crítica; valoració.
- 1.5. Exposició de les aportacions crítiques rellevants.

1.1. Les pàgines 25-32 de la tesi doctoral de Caroline Brown Bourland sobre Boccaccio a Espanya¹ constitueixen, si no la primera notícia pública de l'existència d'un manuscrit català del *Decameron*², almenys la primera descripció del seu contingut i forma. S'hi mencionen les notes de les guardes; la foliació antiga i l'ordenació errada de les primeres divuit pàgines dins l'enquadernació; la disposició inicial de la taula de les novel·les amb indicació de les pàgines del manuscrit; la presència de dos tipus de lletra i de dues presentacions diferents del text —a caixa plena fins la novel·la V, 8, i en dues columnes fins al final—; els calderons i les capitals blaves i vermelles alternativament en la primera part i llur absència en la segona; la datació explícita del colofó; la filigrana del paper; la inclusió de la *Griselda* (X, 10) segons la traducció de Bernat Metge, i de les famoses quatre cançons al final de les jornades I, V, VI i VIII en lloc de les italianes corresponents;

1. Caroline Brown Bourland, *Boccaccio and the Decameron in castilian and catalan literature*. Thesis presented to the faculty of Bryn Mawr College for the degree of Doctor of Philosophy by —, 1905, "Révue Hispanique", XII, 1905, pàgs. 1-232.

2. A l'obra de Mario Schiff, *La bibliothèque du Marquis de Santillana*, París, 1905, "Bibliothèque de l'École des Hautes Études", fasc. 153, pàg. 354, hi ha una referència al D. C. que diu: "La bibliothèque particulière de don Victoriano Amer à Barcelone, comptait parmi ses joyaux une traduction catalane du *Décameron*. Ce précieux manuscrit du xve siècle a été cédé par les héritiers du poète à don Isidro Bonsoms y Cart [sic]." No es troba cap notícia del D. C., en canvi, a la coneguda obra de Sanvisenti, *I primi influssi di Dante, Petrarca e Boccaccio nella letteratura spagnuola*, Milà, Hoepli, 1902.

les escassíssimes omissions respecte a l'original; les addicions finals que presenten algunes de les novel·les; les característiques del relligat. Finalment, l'estudiosa americana publica en apèndix les quatre cançons esmentades i els títols de les que Dioneo cita al final de la jornada V³.

1.2. Quan Caroline B. Bourland va fer el seu estudi, el manuscrit de la traducció catalana del *Decameron* (D. C.) era propietat d'Isidre Bonsoms i Siscart i ho era també quan Jaume Massó i Torrents en va fer la transcripció. Bonsoms l'havia adquirit a la llibreria de Miquel Victorià Amer⁴; després de la seva mort, el volum passà, entre els anys 1914 i 1915, al fons de la Biblioteca de Catalunya, on duu el número 1716. El colofó del manuscrit diu explícitament, com és sabut, que fou acabat el dimarts dia 5 d'abril de l'any 1429 a la vila de Sant Cugat del Vallès⁵. Pel que fa a la història del manuscrit, doncs, aquestes són les dades *segures* que posseïm.

1.3. En el segon volum dels seus *Orígenes de la novela*⁶, Menéndez Pelayo anuncia ja l'edició del nostre manuscrit preparada per Jaume Massó i Torrents. Aquest treball, que és encara la millor versió completa del text a l'abast, va ser imprès a Barcelona l'abril de l'any 1910 sota els auspicis de la Hispanic Society⁷. Uns breus fragments d'aquesta labor havien estat donats a conèixer per Bonsoms en una conferència a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 1908, que va

3. *Ibidem*, pàgs. 199-202. El tema de les cançons escapa totalment al present treball; només serà tingut en compte com a fet global. Remeto, per tant, a la bibliografia fonamental sobre l'assumpte: Amédée Pagès, *Les poésies lyriques de la traduction catalane du Decameron*, "Annales du Midi", XLVI, 1934, pàgs. 209-217; J. Romeu i Figueras, *El cantar paralelístico en Cataluña*, "Anuario Musical", IX, 1954, pàgs. 46-48. La cançó que clou la jornada primera consta també en el manuscrit Vega Aguiló, núm. 7 de la Biblioteca de Catalunya; ja la va editar Milà i Fontanals l'any 1878 a la "Revue des Langues Romanes", XIII, pàg. 18. Modernament n'ha fixat el text Irénée Cluzel, *Princes et troubadours de la maison royale de Barcelone-Aragon*, BRABLB, XXVII, 1957-1958, pàgs. 369-373.

4. Cf. supra nota 2. Miquel i Planas a la seva ressenya de l'edició de Massó, apareguda al primer volum de "Bibliofilia", any 1911-1914, i titulada *El "Decameron" en català de 1429*, conta de manera pintoresca els avatars d'aquesta adquisició, parlant d'una clàusula que Amer va fer posar en el contracte de venda, segons la qual el comprador es comprometia a no editar mai un llibre tan pecaminós. Massó, però, va fer la publicació "sense que el nou possessor hi tingués res a veure" (pàg. 41).

5. F. 333 v: "Fo acabada la present translació dimarts que comptàvem .v. dies del mes de abril en l'any de la fructificant incarnació del fill de Déu MCCCCXXViii en la vila de Sanct Cugat del Vallès."

6. Cap. IX; núm. 7 de la N.B.A.E., Madrid, 1907, pàg. vi.

7. Johan Boccaccio, *Decameron*, traducció catalana publicada segons l'únic manuscrit conegut (1429), per Jaume Massó i Torrents, Nova York-Paris, The Hispanic Society of America, 1910, "Bibliotheca hispanica".

ser impresa després al Butlletí de la citada entitat⁸. L'any 1915 Ramon d'Alòs-Moner publicà tres novel·les (V, 9; VI, 4; X, 7) en una col·lecció de textos escolars de Roma⁹, ocasió en la qual va fer una nova revisió del text sobre el manuscrit.

L'acollida entusiasta del públic erudit, el valor intrínsec de l'obra i la inaccessibilitat de l'edició de la Hispanic Society van induir la direcció de la col·lecció "Els Nostres Clàssics" a emprendre una nova edició del text¹⁰. Els criteris que regien aquesta col·lecció en els seus primers anys, és a dir, el propòsit d'oferir textos antics per al gran públic amb grafia modernitzada, es transllueixen en els dos únics volums que en van sortir i que cobreixen les jornades I i II, després dels quals s'interrompé la labor de reedició (1928).

Segons conta Germà Colon¹¹, l'any 1962 se li va encarregar per part de "Els Nostres Clàssics" la represa de l'edició del D. C. Malgrat que l'erudit esmentat va dur a terme la tasca que se li va encomanar, no es va imprimir la resta de l'obra a l'alludida col·lecció perquè l'editorial AHR va llançar al mercat l'any 1964 una reimpressió "pirata" del text de Massó¹². La transcripció de Germà Colon, però, completa i inèdita, constitueix, molt probablement, l'edició crítica que necessitem per a poder treballar sobre el text.

8. I. Bonsoms i Siscart, *Fragments de las traducciones catalanas de la "Fiammetta" y del "Decameron" de Boccaccio*. Lectura hecha ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la sesión del 23 de mayo de 1908. El treball, més ampliat i sota el títol *Introducción a la lectura de unos fragmentos de las traducciones catalanas de la "Fiammetta" y del "Decamerone" de Boccaccio, ambas anónimas y hechas en el siglo XV*, fou publicat al BRABLB, IV, 1907-1908, pàgs. 382-399.

9. G. Boccaccio, *Dell'antica versione catalana del Decameron*, brani scelti da R. d'Alòs-Moner, Roma, 1915, "Testi romanzi", diretti da E. Monaci, núm. 34.

10. Joan Boccaccio, *Decameró*, versió catalana de 1429, amb introducció de Carles Riba, 2 vols., Barcelona, 1926 i 1928, "Els Nostres Clàssics", vols. 8 i 17. Aquesta introducció és reproduïda a les *Obres completes* de Carles Riba, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1967, pàgs. 653-661. El text d'aquesta edició està fet sobre el de Massó amb una revisió insuficient del manuscrit. S'hi troben, en efecte, reproduccions d'errors de lectura de l'edició de 1910, com per exemple: a la pàgina 67 del primer volum (corresponent a la pàgina 29 de Massó) els mots "Enten entre" (19-20) són en el manuscrit una repetició errada de la primera paraula i s'han de llegir "Enten (enten)". S'ha d'advertir que la lectura de Massó no fa en absolut sentit. (Comparar amb el primer facsímil de l'edició de 1910, ratlla 6.) Però també hi ha, en canvi, algunes correccions, com la que es troba a la pàgina 29, ratlles 18-19, del mateix primer volum (pàgina 4 de Massó); es tracta d'una omisió de la transcripció de 1910: falten les paraules "los será magor utilitat e ajuda. ¿E qui porá negar açò com sia cosa".

11. Germà Colon, *Un aspecte estilístic de la traducció catalana del Decameron*, "Interlinguística", Homenatge a Mario Wandrutzka, Tübingen, [1971], pàg. 650.

12. Joan Boccaccio, *Decameron*, traducció catalana publicada segons l'únic manuscrit conegut (any 1429), Barcelona, AHR, 1964. Com ja he dit, aquesta edició reproduïx estrictament l'edició Massó.

L'edició de Massó va desvetllar un notable interès, com ho demostra, per exemple, la ressenya que Miquel i Planas en va fer a "Bibliofilia"¹³. El to de l'article és ditiràmbic i respon a una actitud més general molt clara de valoració de la nostra traducció¹⁴.

Més interessants són, sens dubte, les ressenyes de la segona edició, és a dir, la de 1926 dins "Els Nostres Clàssics", que va acompanyada de la coneguda introducció de Carles Riba¹⁵. En les més representatives hom intenta de valorar l'obra medieval des de la perspectiva de la tradició cultural catalana que els intellectuals del moment estaven, si no forjant, almenys definint: a l'empara de les orientacions crítiques vosslerianes en voga, hom postula una permanència de l'esperit boccaccesc en la nostra literatura¹⁶. Heus ací, doncs, com l'entusiasme erudit que suscità la primera edició adquireix ara un caire molt més matisat i específic.

També a Itàlia hi ha ressons d'aquesta edició¹⁷, i això òbviament en nuclis especialitzats, per als quals l'interès que Boccaccio desperta a Catalunya a través de la traducció de 1429 representa una dada més per a l'estudi de l'exportació de cultura italiana al llarg dels segles; en aquest cas gràcies al gran escriptor de Certaldo. És per això que van ser un exponent de l'activació de les relacions culturals entre Itàlia i Catalunya les conferències que Arturo Farinelli va pronunciar a l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1922 precisament sobre el tema de l'obra de Boccaccio, i que es van anar publicant durant els anys 1924-1928¹⁸, paral·lelament a l'edició del D. C. de "Els Nostres Clàssics".

13. Vegeu nota 4.

14. A més de la ressenya de Miquel i Planas, citada a la nota 4, vegeu, per exemple, les notes bibliogràfiques dels *EUC*, IV, 1910, pàgs. 265-267, signades per A. y D., que glossen amb comentaris molt favorables l'edició de la Hispanic Society.

15. Em refereixo particularment a les publicades dins la "Revista de Catalunya" els anys 1926 i 1927. La primera és una ressenya i la segona un article. Domènec Guansé signa l'esmentada ressenya, apareguda al núm. 29 del novembre de 1926 (any III de la "Revista de Catalunya"), sota l'epígraf "Les lletres" de la secció "Cròniques catalanes". Ferran Soldevila és l'autor del breu article del núm. 32 del febrer de 1927 (any IV de la "Revista de Catalunya"), que pertany a la mateixa secció.

16. D. Guansé, loc. cit., pàg. 539: "[Boccaccio] influí tant en les albes de la nostra literatura, que potser la seva empremta haurà restat per sempre més en el nostre geni literari. Avui mateix entre els nostres moderns —en un Josep Maria de Segarra o en un Joan Santamaria— no ens sembla de retrobar-lo?"

17. Per exemple, apareix una ressenya a "Il Leonardo", octubre de 1927.

18. Les conferències de Farinelli sobre *L'obra de Giovanni Boccaccio* van ser pronunciades els dies 10, 12, 14, 15, 18 i 20 de gener de l'any 1922 a la seu de l'IEC. La primera va aparèixer a "Quaderns d'Estudi" l'any 1924 i les restants a la "Revista de Catalunya" entre els anys 1925 i 1928, en versió catalana de Maria Maltese de d'Alòs-Moner.

1.4. Apuntades aquestes notes sobre la història externa de les edicions, passaré revista breument a la literatura pròpiament erudita que s'ha escrit sobre el D. C.

En realitat només es poden citar tres títols com a font de tot el que s'ha anat dient a propòsit del D. C.: l'esmentada nota de C. B. Bourland, la introducció de Massó a la seva edició i un article de Mario Casella a "Archivum Romanicum"¹⁹. A part d'això, hi ha els resums de Jordi Rubió i Martí de Riquer dins les respectives obres de conjunt sobre literatura medieval catalana²⁰, un article de Germà Colon que aporta noves idees²¹ i alguna referència marginal de l'esmentat Jordi Rubió, que, encara que no incideixi plenament sobre la traducció, pot fer llum sobre alguns punts de la seva inserció en el context de l'època²².

1.5. Així com C. B. Bourland no diu ni un sol mot sobre el valor o sentit de la traducció, dedicant-se a una simple descripció positivista, Massó i Torrents a la seva nota preliminar comença per fer ressaltar l'interès de l'obra pel que fa a l'estudi de les relacions Itàlia-Catalunya. Seguidament, basant-se en un paper que el manuscrit porta al lloc, escrit en lletra del XVI, llança la hipòtesi que el volum va formar part de la biblioteca de Gaspar Sánchez Muñoz de Terol, ja que tots els seus llibres, segons afirma Massó, porten rètols al lloc semblants al del nostre. D'altra banda, cita també un inventari (que va consultar manuscrit), de l'any 1530, dels béns dels Sánchez Muñoz, en el qual consten unes "ciento novelas de Johan bocacio en catalan". A això afegeix que el catàleg conté la referència de tres obres més de l'autor italià. Gaspar Joan va heretar part del fons dels seus llibres de Gil Sánchez Muñoz, successor de Benet XIII a Peníscola, d'on Massó infereix que el nostre manuscrit va formar part d'aquesta biblioteca papal.

19. C. B. Bourland, op. cit. a la nota 1; "Nota preliminar", pàgs. v-xii de l'edició Massó, i Mario Casella, *La versione catalana del Decameron*, "Archivum Romanicum", IX, 1925, pàgs. 387-412, treball reeditat a cura de G. E. Sansone al volum 1 de "Biblioteca di Filologia Romanza", Bari, Adriatica ed., 1966, pàgs. 244-282.

20. Jordi Rubió, *Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, dirigida por G. Díaz-Plaja, III, Barcelona, 1953, pàgs. 791-792, i Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, II, Barcelona, Ariel, 1964, pàgs. 467-470. També esmenten la nostra traducció altres històries generals de la literatura catalana, com, per exemple, la de J. Ruiz Calonja publicada per Teide el 1954, a la pàgina 194. En aquest cas la font immediata de la informació és el pròleg de Riba a l'edició de ENC.

21. G. Colon, op. cit. a la nota 11.

22. J. Rubió, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona, Edicions 62, 1964, "Llibres a l'abast", núm. 17, pàgs. 44-45 i 69.

Després, Massó dona una brevíssima descripció del manuscrit que concorda punt per punt amb la de C. B. Bourland, i observa que la lletra de la segona part és més "correguda" que la de la primera. Segueixen algunes informacions sobre les diferències entre les dues parts: confusions d'esses sonores i sordes i de les as i es àtones en la primera, i pretesos mallorquinismes en la segona. Per aquests motius, Massó conclou que: "El segon escriptor, encara que hagi acabat la feina en la vila de Sant Cugat del Vallés, podria ésser un monjo mallorquí" ²³.

Una nova hipòtesi del mateix estudiós es refereix a la possibilitat d'identificar escriptors i traductors i, per tant, de pensar que la traducció és obra de dues persones diferents.

Més avall, Massó crida l'atenció sobre certs italianismes (com "força", en el sentit de 'potser'). A més, ens informa sobre les notes marginals del manuscrit; algunes del xv i que se suposen autògrafes dels escriptors, i d'altres, de posteriors, en aragonès, "de quan el llibre estava ja en poder de la família Sánchez Muñoz", diu Massó.

Després afirma que: "El veritable encís d'aquesta traducció està en la seva fluència i en la seva facilitat. No s'hi sent el més petit esforç, l'estil es sempre senzill, la llengua es sempre bona, la frase ben catalana, el període arrodonit" ²⁴. Aquestes qualitats excusen petites tares pròpies de les condicions de treball de l'època. Una nova observació se suma a l'anterior, purament estilística: el D. C. no és una traducció, sinó una "adaptació". És a dir, que, a part la substitució de les cançons italianes per les catalanes, la versió de 1429 inclou una sèrie notable de "catalanitzacions" d'elements de detalls, com, per exemple, el canvi de "spagnuolo" per "català", o l'adaptació de precisions quan l'escenari geogràfic de la narració s'escau en terres catalanes (per exemple, en la X, 1) ²⁵. A la llista d'aforismes finals incorporats a les novel·les que cita C. B. Bourland, Massó n'afegeix alguns d'altres, com a argument favorable al seu concepte d'"adaptació".

Finalment, Massó assenyala les fonts catalanes de la novella X, 7, l'anècdota de la qual figura en la crònica de Desclot, i remarca la pre-

23. Ed. Massó, pàg. viii. A més diu, en una nota a peu de plana, que el monestir era un centre de venda de còpies perquè hi devia haver una escola d'escriptors. Entre els llibres del fons de Sant Cugat hi ha, en efecte, segons diu Massó, una *Fiammetta* en català.

24. *Ibidem*.

25. No crec que calgui resseguir aquí totes les catalanitzacions indicades per Massó; no són gaire nombroses i es podrien considerar com a exponents del criteri de clarificació i explicitització del text italià que el traductor mostra constantment.

sència de la *Griselda* traduïda per Bernat Metge de la versió llatina de Petrarca ²⁶.

La versió algueresa de la novella I, 9, de què parla Massó, com a darrera observació de la seva nota preliminar, és una traducció del segle passat inclosa en una mena de repertori de dialectes italians dels quals es dona mostra a través de diferents versions de l'alludida novella ²⁷.

Una gran part d'aquesta informació, que és encara pràcticament l'única que corre sobre el particular, la recull Menéndez Pelayo als seus *Orígenes de la novela*, d'acord amb les dades que Massó i Bonsons li van trametre ²⁸.

Mario Casella, en l'article esmentat més amunt a la nota 19, prescindeix dels aspectes externs tractats per Massó per a situar-se al nivell d'una història de la cultura d'arrel croceana, i exposa les seves observacions al text del D. C. en funció d'aquella. En efecte, la introducció a les seves notes acaba així: "Nello specchio limpidamente sereno del *Decameron* di Giovanni Boccaccio la società catalana poteva ormai con compiacenza rimirare sé stessa e il suo incredulo sorriso. Il suo spirito era maturo a quell'arte" ²⁹. Casella es proposa, doncs, de demostrar que el traductor —parla sempre d'un traductor, malgrat les suggerències de Massó— comprèn a fons l'obra de Boccaccio i s'esforça a traslladar-la a un català castís i ric de matisos. "È l'aderenza assoluta al pensiero nella sua attualità, non è traduzione letterale, passività dello spirito che accetta la forma che gli sta innanzi; ma traduzione e interpretazione; cioè trapasso di un contenuto da una lingua in un'altra attuato nell'unità spirituale di chi lo rivive e lo ricrea" ³⁰. Casella justifica aquestes impressions amb fets, com he dit més amunt, i per bastir el seu muntatge crític aporta una sèrie de dades útils per a una apreciació estilística del text.

En primer lloc, Casella glossa les característiques externes que fan

26. Massó recull la notícia de C. B. Bourland; presenta la novella X, 10 com un exemplar més del text de Metge. D'aquest text n'hi ha nombroses edicions, i el problema està tractat *in extenso* per Martí de Riquer, *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959, Càtedra Ciutat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, "Biblioteca de autors barcelonenses".

27. C. Papanti, *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V Centenario di messer Giovanni Boccaccio*, Livorno, 1875, obra citada per G. Devoto i C. Giacomelli a *I dialetti delle regioni d'Italia*, Florència, Sansoni università, 1972.

28. Cf. supra, nota 6.

29. M. Casella, *op. cit.*, pàg. 388.

30. *Ibidem*, pàg. 484.

del D. C. una "adaptació"; i passa després a analitzar el doble aspecte de la fidelitat a l'estil i a la narració de l'original. Segons Casella, la prosa catalana "poteva provarsi col tipo latineggiante del periodo boccaccesco"³¹; però una mica més amunt diu que l'"ampia voluta" de la frase de Boccaccio, "che racchiude la molteplicità delle idee secondarie concorrenti a chiarire il concetto fondamentale, costituiva di per sé uno scoglio contro cui doveva infrangersi il desiderio di volgere pieno e compiuto il testo senza travisamenti e senza contrapposizioni". És a dir, que el traductor català es trobava enfrontat a una prosa construïda amb una retòrica més rica que la que li podia ésser familiar, malgrat el nivell notable de la seva cultura; una simple lectura del text revela efectivament la presència de diversos *esculls* que provoquen males lectures i errors de traducció. Per glossar això Casella no empra cap criteri rigorós, sinó que comenta una per una les diferències que observa entre els textos d'acord amb les orientacions generals de l'article. Citaré algunes de les seves observacions perquè em semblen especialment rellevants. A la pàgina 393 nota la tendència a substituir la hipotaxi per la parataxi i a evitar l'hipèrbaton. Repetidament parla d'allegueriments de períodes massa llargs i de processos de simplificació (pàgina 394), i aporta exemples d'estil indirecte substituït pel directe. Pel que fa a la narració en si, seguint la mateixa tècnica, Casella va glossant les modificacions, tals com els abreuaments, les concretacions, les adaptacions, les escatimades, etc. Entre les observacions del nostre crític remarquem les que es refereixen a la manera com el traductor refà el final de la novella I, 4 per tal de moralitzar-ne el contingut, i al canvi operat en l'episodi central de la novella IV, 1, de Ghismonda i Guiscardo, en introduir-hi una prova de fidelitat de l'amant per part de la dona. Altrament, els comentaris sobre les glosses finals³² tenen interès de cara a compulsar, per exemple, la presència de proverbis i de frases fetes, útil per a la concepció de l'obra com "adaptació", defensada per Casella. D'altra banda aquest crític cita algunes males interpretacions que, en estar situades en el nucli central d'una novella, dilueixen el sentit irònic de l'original (per exemple, la V, 2). Altres notes de Ca-

31. *Ibidem*, pàg. 392, i per a les cites següents també.

32. Vegeu Giovanni Boccaccio, *Decameron*, edizione curata de C. Massera, Bari, Laterza, 1927, "Scrittori d'Italia", núm. 98. En la nota final del text, citació núm. I a peu de plana, Massera parla de la proliferació de les glosses marginals en tots els manuscrits del *Decameron* i especialment en el còdex Mannelli, considerat durant molts anys l'"ottimo", abans del descobriment del manuscrit autògraf de Berlín. La presència d'aquestes glosses no és, per tant, un fet distintiu del D. C.

sella subratllen el que ell anomena intromissió del traductor en el text *ex abundantia cordis*, per tal com introdueix nous matisos irònics en la nova narració de Boccaccio³³. Aquest element el porta a parlar una vegada més de l'ambient d'on procedia el traductor, que qualifica de laic, i refinat degut als contactes amb Itàlia.

L'article de Casella en conjunt posa de manifest un seguit de trets que configuren la relació entre el D. C. i el seu original: 1) tractament de la sintaxi llatinitzant de Boccaccio; 2) comprensió dels artificis retòrics i temptatives de reproduir-los; 3) catalanització de dades ambientals; 4) dilució dels contextos massa aferrats a l'anècdota florentina municipal; 5) llibertat a l'hora d'introduir ampliacions, abreujaments o variants en la narració; 6) presència de dos criteris contradictoris en les variants: augmentar l'aspecte jocós, eixalar ironies massa punyents. Creiem que un desenrotllament minuciós d'aquestes observacions que tingués en compte el problema de la tradició textual del *Decameron* —la qual cosa no podia fer Casella, donat l'estat dels estudis sobre Boccaccio a la seva època— podria conduir a bon port.

El pròleg de l'edició de "Els Nostres Clàssics", de 1926, signat per Carles Riba, que és la font d'informació més coneguda sobre el D. C., constitueix una síntesi excellent de la nota de Massó i de l'article al·ludit de Casella³⁴, del qual extreu principalment la idea que la traducció catalana de 1429 és una "adaptació" tan mimetitzada en el món de la cultura catalana del moment, que és un exponent fonamental de l'assimilació durant el nostre segle xv de la mentalitat renaixentista italiana.

Farinelli, a *Italia e Spagna*³⁵, esmenta la nostra traducció després d'haver parlat de l'èxit de la *Griselidis* llatina a Catalunya i de les referències de la història de Ghismonda i Guiscardo (IV, 1) contingudes en el *Curial*. Això el porta a dir que, així com en el cas de l'obra que traduí Metge la font directa no va ésser el *Decameron*, en l'altre cas "l'esempio memorando di Ghismonda doveva esser tolto dalla sua prima fonte, il «Decameron» boccaccesco"³⁶. Més avall emet una conjectura més explícita: "Che la versione [es refereix al D. C.] restasse celata sempre ai bravi autori e novellatori catalani del '400 e ignoras-

33. M. Casella, op. cit., pàgs. 404-407.

34. El mateix Riba cita a peu de plana les fonts de la seva informació.

35. Arturo Farinelli, *Italia e Spagna*, Torí, Fratelli Bocca Editori, 1929, pàgs. 362-369, dedicades al *Decameron* a Catalunya.

36. *Ibidem*, pàg. 362.

sero tuti, pur citando la storia pietosa di Ghismonda, l'opera maggiore del Certaldese, è cosa che nessuno in coscienza può ammettere" ³⁷. I, seguidament, per confirmar el que ha dit, dóna una llista de passatges del *Tirant* relacionats amb el Centonovelle, dels quals parlarem més endavant (cf. pàg. 86).

Jordi Rubió, a l'obra esmentada més amunt ³⁸, fa un resum brevíssim de la bibliografia sobre el D. C., precedit d'una referència a les traduccions catalanes de les altres obres de Boccaccio, i afirma que el manuscrit va pertànyer a la biblioteca de Benet XIII. Martí de Riquer, per la seva banda, al volum II de la *Història de la literatura catalana* ³⁹, acull la suggerència de Massó referent als dos traductors, però remarca que no hi ha proves que fossin monjos. A més, indica que els errors del text poden dependre de la còpia italiana del *Decameron* d'on el nostre deriva, i que els préstecs lèxics no són tan nombrosos com en la versió de la *Divina Commedia* de Febrer.

Qui deu tenir aclarits molts punts obscurs de la problemàtica exposada fins ara és Germà Colon, que, malauradament, però, només ha donat a conèixer una part molt limitada de les seves recerques en l'article d'"Interlingüística" citat ⁴⁰: l'estudi d'un aspecte estilístic del D. C., el fenomen de l'"ús doble d'un mateix verb català, allà on l'original italià solament presenta un verb" ⁴¹. Aquesta constant, que es presenta insistentment tot al llarg de l'obra, posa el crític en la disjuntiva de si es tracta d'un atzar, d'una manca d'agilitat lèxica o d'un recurs deliberat. El resultat de l'anàlisi d'alguns casos especialment significatius i la presència en les retòriques medievals d'una *replicatio*, que prescriu precisament aquest joc de repeticions, inclinen Colon a qualificar l'esmentada constant de procediment retòric deliberat per part del traductor. Essent així que les 99 primeres novelles presenten repeticions semàntiques del tipus descrit, mentre que la centèsima, que va traduir Bernat Metge, n'és totalment mancada, el crític conclou que això és "un argument molt fort" per a poder sostenir que una única persona va traduir el *corpus* complet de l'obra fins a la novella X, 9. A més, per acabar de desfer l'equívoc dels dos copistes-traductors, que es reparteixen la feina equitativament, Colon aporta una prova material per

37. Ibidem, pàg. 363.

38. Cf. supra, nota 20.

39. Ibidem.

40. Cf. nota 11.

41. Ibidem, pàg. 650.

la qual el manuscrit se'ns revela com a una còpia d'un antígraf⁴². En nota promet ocupar-se dels "pretesos mallorquinismes" del segon copista i afirma que no hi ha manera de demostrar que els escriptors fossin monjos; més aviat les conjetures van pel camp contrari⁴³.

A part els articles indicats fins ara, existeixen diverses obres que contenen referències marginals al D. C., generalment de tipus lingüístic, com, per exemple, les qüestions debatudes pel propi Germà Colon i per F. de B. Moll en articles respectius⁴⁴.

SEGONA PART: PROBLEMES DE CRÍTICA EXTERNA I PLANTEJAMENT
D'UNA ANÀLISI DEL TEXT

2.1. Discussió d'algunes dades relacionables amb la història del manuscrit. 2.2. Dos copistes, un traductor. 2.3. El D. C. obra "aïllada". Hipòtesi sobre la seva procedència. 2.4. Primeres traduccions del *Decameron* a França i a Castella. El D. C. obra singular. 2.5. Un assaig d'anàlisi comparativa de la traducció i l'original: una remarca sobre l'estil.

2.1. M'ocuparé en primer lloc del problema més extern al text: el de la història del manuscrit. Al § 1.2 ja he especificat quines són les dades segures que posseïm sobre la qüestió. Podríem dir que el nostre manuscrit es caracteritza per haver tingut una història "solitària": és copiat a Sant Cugat del Vallès, però no forma part del fons de llibres que procedeixen del monestir d'aquesta localitat⁴⁵; consta en un inven-

42. *Ibidem*, pàg. 660: "La còpia de la primera mà s'atura al foli 182 (poc abans de l'acabament de la vuitena novella de la V^a jornada, ed. Massó, pàg. 332) i la segona mà comença la tasca amb la novella novena. Ara bé, la persona que es va ocupar de la rellegadura afegí entremig un foli, el qual conté 13 línies, escrites per una mà diferent, precisament les ratlles que li faltaven per a completar la vuitena novella."

43. G. Colon, pàg. 660, vegeu nota 13, cita la ressenya de Pere Bohigas al llibre de Rubió, *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Barcelona, Aymà, 1948, apareguda a *ER*, III, pàg. 311, nota 2, on es diu que el fet que el colofó citi la vila de Sant Cugat exclou que l'indret de còpia fos el monestir.

44. Germà Colon, *Con lágrimas de Moysén — escatan las orejas / sobre la estrofa 438 del LBA*, dins *RFE*, LIII, 1970 (on glossa la presència del verb "escatar" en el D. C.); *Quelques considérations sur le lexique catalan*, extret de "Philologie catalane", París, Klincksieck, 1973 (on utilitza exemples del text del D. C. posant de relleu detalls interessants, com, per exemple, un error en la transcripció de Massó, a la pàg. 268), i F. de B. Moll, *Entre Ramon Llull i el Decameron*, "Bollettino dell'Atlante linguistico Mediterraneo", núms. 10-12, 1968-1970, pàgs. 433-441 (on estudia algunes construccions gramaticals).

45. Francesc X. Miquel i Rossell, prev., al seu *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'ACA*, "Butlletí de la

tari dels béns dels Sánchez Muñoz ⁴⁶, però no és al fons de llibres d'aquesta família que va passar a la Biblioteca de Catalunya entre 1908 i 1915 ⁴⁷ a través del libretter barceloní Salvador Babra, que els havia adquirits a principis de segle.

Utilitzant les dades que ofereixen els textos citats a les notes 45, 46 i 47, aventuraré, ara, una història hipotètica del manuscrit.

Benet XIII installa la seva residència a Peníscola l'any 1411 ⁴⁸ i hi mor el 23 de maig de 1423. El 24 de maig del mateix any es drecen dos inventaris dels béns del difunt, que es conserven a la Biblioteca de Catalunya i són els mss. 233 i 235, editats per Ehrle, Monfrin, Galindo i citats pel pare Martí. Gil Sánchez Muñoz, prenent el nom de Climent VIII, ocupa el lloc del papa Luna fins a la seva renúncia l'any 1429. Aquest any és anomenat bisbe de Mallorca i procedeix a traslladar els seus béns de Peníscola a Terol, llibres compresos. El cardenal de Foix, enviat del papa d'Avinyó, mana fer un nou catàleg de la part de

Biblioteca de Catalunya", VIII, 1928-1932 (publicat 1934), pàgs. 142-240, observa que el manuscrit del *Decameron* no forma part del fons de llibres que ell cataloga, i que, d'altra banda, és impossible de saber si va ser mai a la biblioteca d'aquest cenobi benedictí, perquè no consta al catàleg més antic dels béns del monestir, redactat per B. de Miexó i Francolí l'any 1790; altrament, des de molt abans el D. C. apareix citat a l'inventari de Gil Sánchez Muñoz de Terol (1530). El fet de plantejar-se aquest problema només és possible partint de la hipòtesi que la traducció del D. C. fos obra monacal. Ara bé, si sabéssim amb certesa que el nostre manuscrit no va formar mai part del fons del monestir, tindríem una prova de la procedència extracenobítica del traductor. Tanmateix, però, ja hem vist que el catàleg de l'any 1790 no justifica res en aquest sentit; a més, la comparació del manuscrit del D. C. amb els del fons de Sant Cugat que són a l'ACA tampoc no ens proporcionaria aclariments, donada la procedència heterogènia d'aquests últims (cf. catàleg de F. X. Miquel).

46. L'últim treball sobre la biblioteca dels Sánchez Muñoz és degut a Anscari Mundó, que el presentà al Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Nàpols el mes d'abril de 1973; és encara inèdit, i em remeto, per tant, a la bibliografia anterior. Com és sabut, la biblioteca dels Sánchez Muñoz té el nucli fonamental en els llibres que Gil Sánchez Muñoz, l'ex Climent VIII, fa traslladar de Peníscola a Terol; per tant, ens interessa també el fons dels llibres dits "del papa Luna", estudiats en els treballs clàssics de Faucon (1887) i Ehrle (1913) amb l'addenda de A. Pelzer (1947). Afegeixo la bibliografia següent, de caire més monogràfic: P. Martí de Barcelona, *La biblioteca papal de Peníscola*, "Estudis franciscans", XXVIII, 1922, pàgs. 331-420, i XXX, 1923, pàgs. 88 i 266; P. Galindo Romero, *La biblioteca de Benedicto XIII (Don Pedro de Luna)*, Saragossa, 1929; J. Monfrin, *La bibliothéque pontificale à Peníscola*, dins "Studi di Bibliografia e di Storia in onore di T. de Marinis", III, Verona, 1964, pàgs. 229-269, i C. R. Wittlin, *Les manuscrits dits "Del Papa Luna" dans deux inventaires de la Bibliothéque de Gaspar Sánchez Muñoz à Teruel*, ER, XI, 1962-1967, pàgs. 11-32. Els dos últims estudis citats remetent a la bibliografia exhaustiva sobre la qüestió.

47. Cf. Monfrin, op. cit. a la nota anterior; conta com els llibres dels Sánchez Muñoz passaren a la Biblioteca de Catalunya. Cf. EUC, VI, 1912, pàg. 256, i VII, 1913, pàgs. 239-240, on es parla de l'ingrés d'aquest fons.

48. Es conserva l'inventari dels seus béns, redactat en aquesta data, en el ms. 5156 de la Biblioteca Nacional de París.

béns que s'enduu a França; aquest catàleg també és a la Biblioteca de Catalunya (ms. 229) i l'editen Ehrle, Monfrin, Wittlin i el pare Martí. Aquest mateix any, el 5 d'abril, és acabat de copiar a Sant Cugat del Vallès el D. C. En els catàlegs citats no consta cap *Decameron*, fet que concorda amb les dates cronològiques. Queda exclòs, per tant, fins i tot que l'antígraf postulat per Colon pogués pertànyer a la biblioteca del papa Luna ⁴⁹.

L'any 1446 Gil Sánchez Muñoz, bisbe de Mallorca, llega els béns al seu nebot Pero, que afegeix la biblioteca que hereta de l'oncle a les aportacions que li vingueren, almenys en part, d'un avi seu, Pedro, escriptent del rei Pere III ⁵⁰. L'any 1483 Pero mor a Mallorca i deixa hereu un fill seu, Gaspar, aleshores infant. L'any següent es dreça un inventari (ms. 231 de la Biblioteca de Catalunya) en el qual consta un manuscrit del *Decameron* en català. Aquest inventari l'editen Wittlin i Monfrin, i Ehrle i el pare Martí l'esmenten. És a dir, que entre 1429 i 1484 la família dels Sánchez Muñoz adquireix una versió del *Cento-novelle*.

Gaspar Sánchez Muñoz té certes inclinacions intel·lectuals i posa glosses als seus llibres ⁵¹. L'any 1530 fa fer un inventari dels seus béns, conservat en el ms. 234 de la Biblioteca de Catalunya i editat per Wittlin i Monfrin. Aquest catàleg que cita "las cien novelas en catalán" és el que coneixia Massó. L'hereu de Gaspar Sánchez Muñoz, mort l'any 1544, Pero, és l'últim membre de la família que s'ocupa del tresor bibliogràfic acumulat. Després d'ell hi ha un oblit complet de la biblioteca; de fet, entre 1530 i principis del segle actual, quan Victorià Amer apareix com a possessor del D. C., hom perd la pista del nostre manuscrit, de la mateixa manera que ignorem què se'n va fer entre 1429 i 1484. Tot això suposant, és clar, que el ms. 1716 de la Biblioteca

49. No hi hauria cap necessitat de suposar que l'antígraf del D. C. hagués estat del papa Luna. Però dades paleogràfiques que agraieixo a la gentilesa del doctor Mundó asseguren una influència notable de la cursiva bastarda francesa, en ús a Avinyó, en la lletra del nostre manuscrit, que, d'altra banda, és plena de trets plenament catalans: aquest fet podria alimentar la hipòtesi de la relació entre els llibres del papa Luna i l'antígraf en qüestió. Ara bé, la manca de fonts documentals (cf. nota 45) i el fet que la bastarda francesa fos d'ús tan corrent a Catalunya durant el segle xv fan insegures totes les especulacions que vagin per aquest camí.

50. C. Wittlin, op. cit. a la nota 46: l'autor dóna la documentació pertinent (pàg. 15, nota 5).

51. En la suposició que, efectivament, el manuscrit citat en el catàleg de 1484 fos el nostre ms. 1716 de la Biblioteca de Catalunya, es podrien comparar les glosses de Gaspar Sánchez Muñoz amb les del nostre manuscrit. La informació sobre aquestes activitats de Gaspar Sánchez Muñoz la trec de Wittlin, loc. cit. a la nota anterior.

de Catalunya sigui, en realitat, el mateix que consta en els catàlegs dels Sánchez Muñoz⁵².

2.2. El problema dels copistes i els traductors o traductor només es pot resoldre pel camí que ha emprès Germà Colon, és a dir, buscant constants que, o bé distingeixin una manera de traduir de l'altra, o bé la demostrin unitària. De moment crec que la hipòtesi de Germà Colon és vàlida⁵³, i en aquest cas hom podria fins i tot plantejar-se la qüestió de si realment la primera i la segona part del manuscrit l'han copiada dues persones diferents o una única persona que hagués adoptat dues disposicions diferents del text, assumint en la segona part una major cursivitat en la grafia. En aquest cas és extremament útil de comprovar tot al llarg de l'obra, i amb percentatges precisos, diferències ortogràfiques, com les que es poden observar en la simple lectura del text: predomini de la representació de la palatal fricativa sorda per *x* a la primera part i per *ix* a la segona, i de la corresponent sonora davant *a*, *o*, *u* per *g* a la primera i per *j* a la segona. Una anàlisi superficial de la grafia sembla, d'altra banda, gairebé satisfactòria per a detectar unes característiques ben diferenciades en l'una i en l'altra part. El traçat de la *d*, per exemple, pot ésser-ne una prova prou evident. A més, el fet que Massó hagués pogut detectar "mallorquinismes", per bé que molt discutibles, podria fonamentar-se en una qüestió d'hàbits de copista.

Finalment, que el traductor és únic ho confirma el fet que tot al llarg de l'anàlisi textual que he dut a terme, i de la qual parlaré més endavant, no he pogut trobar cap diferència entre els fragments de la primera i de la segona mà del manuscrit que anés més enllà dels esmentats hàbits de copista.

2.3. A la "història solitària" del nostre manuscrit se suma el fet que sigui l'únic text antic del *Decameron* conservat a Catalunya, tant en versió toscana com catalana; tampoc no consta en cap catàleg de

52. Per a identificar-lo com a tal només dispo del fet de què parla Massó i que he glossat al § 5 de la primera part: la llegenda del llom coincident amb el catàleg de 1530 i les notes aragoneses o castellanes en lletra del XVI (f. 21 v, f. 22 v, f. 23 v). De l'enquadernació i altres característiques externes, és arriscat treure'n conclusions. D'altra banda, tampoc no podem fer coincidir les notícies dels inventaris amb cap altre text conegut.

53. És a dir, que hi ha un traductor i dos copistes i per tant un antigraf. Una llista d'errors del manuscrit fets pels escriptors en l'obra de transcripció abonaria, sens dubte, la nostra convicció.

biblioteques cap menció a textos perduts, si no tenim en compte l'antígraf que creu descobrir Germà Colon. En canvi, no manquen manuscrits originals i traduccions d'altres obres italianes de l'època i del mateix Boccaccio⁵⁴, com la *Fiammetta*, el *Corbaccio*, el *De Casibus*, el *De Claris Mulieribus*, per citar els més corrents; obres, tant llatines com italianes, que deixaren solc en les nostres lletres⁵⁵. No tinc coneixement de cap estudi sistemàtic i global publicat sobre la penetració d'aquestes obres a Catalunya entre la darrerria del segle XIV i els principis del XV⁵⁶, i de les notícies que posseeixo no crec que se'n puguin treure conclusions aplicables a la procedència del D. C.⁵⁷. Ja hem vist que no hi ha proves materials que el D. C. estigués relacionat amb la biblioteca de Peníscola, i a través d'ella amb Avinyó, centre de difusió de la cultura italiana per Europa; per bé que això no descarta tampoc del tot una font "francesa". Posats ja en el camp de les hipòtesis, se'n pot formular una de basada en els treballs de Branca sobre la difusió del *Decameron* abans de la primera meitat del segle XV⁵⁸.

54. Els treballs de Schiff i Farinelli citats a les notes 2 i 35 donen informació sobre les esmentades obres i les de Boccaccio, per bé que no esgotin el tema. Cf. també els estudis de Jordi Rubió i Martí de Riquer en sengles obres de conjunt (cf. nota 20).

55. Basta pensar en el deute de *Lo Somni* i del *Spill* al *Corbaccio*.

56. Evidentment hi ha dades aïllades d'interès: per exemple, la identificació de Narcís Franch, traductor del *Corbatxo*, amb un mercader de Barcelona. Cf. Martí de Riquer, *Narcís Franch, traductor del Corbaccio*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", XVI, 1935, pàgs. 377-384; Narcís Franch, *Corbatxo*, edició de F. de B. Moll, 1935, i V. Todesco, *Un'antica traduzione catalana del Corbaccio*, "Convivium", 1938. Una oreneta no fa estiu, però que fos precisament de l'estament burgès l'introductor de Boccaccio a Catalunya es relaciona de manera immediata amb les directrius donades per Vittore Branca a propòsit de la transmissió textual de l'obra del Certaldese; vegeu V. Branca, *Tradizione delle Opere di Giovanni Boccaccio*, Roma, ed. di Storia e Letteratura, 1959. A més, cf. infra nota 58.

57. En principi, la unitat del D. C. i el seu aïllament em suggereixen un cert paral·lisme amb el *Curial*, una altra obra notable del nostre segle XV, tardor de l'Edat Mitjana, plena de ressonàncies i lligams amb Itàlia, conservada en un manuscrit únic i que no irradia influències.

58. Com és sabut, Vittore Branca ha fet fer un tomb de cent vuitanta graus als estudis sobre el *Decameron* i sobre Boccaccio en general, basant-se principalment en l'anàlisi de la transmissió textual i les seves connexions amb la sociologia de la literatura, així com en la revaloració polèmica del caràcter "medieval" d'aquesta obra en concret de l'escriptor de Certaldo. El primer tòpic venerand que ha quedat desnonat és el del *Decameron* com a obra on hom troba "il medio evo non solo negato, ma canzonato" i que Boccaccio és "il Voltaire del secolo decimoquarto", com deia el vell mestre De Sanctis a la seva famosa *Storia della letteratura italiana*, nord i guia de nombroses generacions de crítics italians. Heus ací els títols fonamentals de Branca: *Linee di una storia della critica al "Decameron" con bibliografia boccaccesca*, Milà-Roma, 1939. La bibliografia posada al dia es pot consultar en el *Bollettino bibliografico* de la revista "Studi su Boccaccio" que edita Le Monnier i dirigeix V. B. (primer número de l'any 1963). *Tradizione...*, op. cit. a la nota 56; *Boccaccio medievale*, Florència, Le Monnier, 1970²; *Giovanni Boccaccio, Decameron*, edizione critica di V. B., amb una extensa "Nota al testo", Florència, Le Monnier, 1965². La problemàtica és coneguda a Espanya

En *Boccaccio medievale*⁵⁹ Branca diu que “la sua stessa tradizione manoscritta [la del *Decameron*] riflette ancora in modo assai chiaro, l’entusiasmo e l’operosità di quegli ambienti borghesi e mercantili in favore della fortuna europea del *Decameron*, come di nessun altra opera”. I més avall: “Anzi, il *Decameron* partecipa a quel complesso intrecciarsi di vicende finanziarie che costituiva la vita avventurosa di quella società.” I pel que fa als copistes: “Allo stesso ambiente caratteristico richiamano i nomi degli amanuensi d’eccezione, persone delle più diverse condizioni e professioni che si son fatti scrivani, si sono adattati al paziente e lungo lavoro per soddisfare un desiderio personale, per avere sempre con sé quel testo di moda.” Com a contrapunt, el crític italià registra “una singolare freddezza” en els ambients “più letterati”. Per això, “Il *Decameron*... si affaccia alla scena della cultura degli ultimi decenni del Trecento, non come un’opera nobilitata da un riconosciuto blasone di tradizione letteraria; ma come un libro di lettura amena, come un’opera creata non per l’assaporamento dei letterati più raffinati, ma per la gioia dei lettori più comuni e sprovveduti.” Branca presenta el *Decameron*, en definitiva, com una *rara avis* que no pertanyia ni a la cultura clàssica, “veneratissima già da quel nostro protoumanesimo” —i en part també pels nostres pre-renaixentistes—, ni a la tradició medieval més aristocràtica que tan arrelada estava a Catalunya en aquells anys. En aquell moment no resultava fàcil valorar justament el *Decameron* sense segregar-lo de l’un i de l’altre dels dos camps⁶⁰: de fet, només algú pertanyent a un estament mercantil en con-

a través d’un article del mateix B., *Crítica, filologia, historia*, “Revista de Occidente”, any 2, núm. 14, Madrid, 1964, pàgs. 185-207. L’obra de Branca té una faceta important també pel que fa a la reconstrucció del text original: les seves correccions i innovacions aportades a l’antiga “vulgata” (l’edició de Fanfani publicada també en diverses reimpressions des de 1857 a la “Biblioteca Nazionale” de Le Monnier), constitueixen el text bàsic modern. La seva *recensio* ha estat encaminada especialment a posar en solfa les lectures del text excessivament adherents al còdex Mannelli (Mn., dit també L., Laurenziano XLII, I, 1384, l’“ottimo”, base de les millors edicions del xvi i també de la de Fanfani) i al Hamilton (B., 90 de la Staatsbibliothek de Berlin), que és autògraf de Boccaccio amb variants d’autor, fet que induí alguns crítics a fer-lo servir de text-base de l’edició (cf. nota 32, on cito una edició feta sobre aquest manuscrit). Per al problema del manuscrit Hamilton, cf. Michele Barbi, *Sul testo del Decameron*, “Studi di Filologia Italiana”, I, 1927, pàgs. 9-68; Franca Ageno, *I manoscritti del Decameron*, “Gior. stor. della Lett. Ital.”, 131, 1954, pàgs. 227-248; V. Branca, *Per il testo del Decameron*, “Studi di Filologia Italiana”, VIII, 1950, pàgs. 29-143, i IX, 1953, pàgs. 163-243.

59. Op. cit. a la nota precedent. Transcripció de l’edició de 1964, que, en aquest punt, és encara la definitiva. Pàg. 4 i *passim*.

60. És un fet conegut que Boccaccio té fama a tota Europa de poeta laureat i de moralista durant el segle xv; és a dir, que se’l valora pel doble vessant de difusor de temes mitològics (*Filostrato*, *Ninfalet d’Ameto*, *Teseida*, *Caccia di Diana*, *Filo-*

tacte amb els col·legues toscans que s'entusiasmaven amb aquella obra aparentment extraliterària⁶¹ podia fer-se càrrec del seu valor i trasplantar-la al nostre país⁶².

S'ha de reconèixer que aquesta hipòtesi és suggestiva i, encara que no sigui possible d'aportar proves positives per a demostrar-la científicament, puc, almenys, intentar de sostenir-ne la versemblança. En principi es tracta de relacionar l'"aïllament" de l'obra en el seu context literari —fenomen que glossaré més avall— amb la vida cultural d'un suposat estament burgès consumidor de literatura *up to date*, al marge dels "erudits" o "humanistes" de la cancelleria reial i al marge també dels ambients pietosos i medievalitzants que protegia la reina Maria, esposa del Magnànim. En el D. C. hi ha dos entroncaments explícits amb els dos ambients suara al·ludits i als quals la nostra versió hauria de ser aliena; en primer lloc, la coneguda inclusió de la *Griselda* en la traducció de Bernat Metge, màxim exponent de la *intelligentsia* de la Cancelleria, i en segon lloc la referència a fra Mateu d'Agrirento⁶³, franciscà que, invitat per l'esmentada reina, es va fer molt famós a Catalunya amb els seus fervorosos sermons d'exaltació místico-religiosa. Partim del pressupòsit que cercles culturals contemporanis que conviuen en un mateix país en qualsevol època històrica, per molt tancats que siguin en si mateixos, mai no ho són tant que se'ls pugui considerar "mònades sense portes ni finestres": podem conjecturar, així, amb una certa seguretat, que la presència en el D. C. de les dues esmentades referències de cap manera no ens condiciona a adscriure'l a un dels dos àmbits culturals que representen. Al contrari, precisament el fet que hi siguin totes dues, en última anàlisi, es revela favorable a la

colo, De genealogia deorum) i com a autor de novel·les sentimentals i morals (*Fiammetta, Corbaccio...*), ultra que com a erudit i humanista. Cf. Farinelli, *Italia e Spagna*, op. cit., pàg. 354. El *Decameron* paradoxalment és sovint valorat com a exemplari moral.

61. Fet realment sorprenent si es té present que al segle XVI el "culto delle tre corone" va elevar Boccaccio, i especialment el *Decameron*, a màxim model de la prosa italiana. Cf. B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Florència, Universale Sansoni, 11, 1966, pàgs. 199-203.

62. Aquesta suggerència lligaria amb la procedència no monàstica del manuscrit, fet sobre el qual insisteix Riquer, i amb un eventual estudi de sociologia literària aplicat a l'època. El doctor David Romano ha iniciat unes investigacions en aquest sentit: *censimento* dels còdex boccacescos hispànics, estudi de llur procedència. El treball és inèdit; l'autor n'ha presentat només uns avanços, també inèdits encara, al Congrés d'Història de la Corona d'Aragó de Nàpols celebrat el 1973.

63. Aquesta referència radica a la novel·la III, 4, on, en lloc de traduir l'original *prediche di frate Nastagio*, el D. C. diu *lo prelich de fra Mateu*. Cf. J. Rubió, *El beat fra Mateu d'Agrirento a Catalunya i València: Notes sobre la vida religiosa en una cort del Renaixement*, dins l'obra de Rubió citada a la nota 22, pàgs. 44-45.

nostra hipòtesi que el D. C. procedeixi d'algun nucli burgès relacionat amb Itàlia. La menció de fra Mateu d'Agrigento, en efecte, hom pot considerar-la com un dels indicis d'"adaptació" del *Centonovelle* a l'ambient català; adaptació duta a terme per algú que mira els elements culturals amb els quals juga amb un cert distanciament⁶⁴. Pel que fa a la *Griselda* de Metge, hem de tenir en compte la gran popularitat que va adquirir aquesta versió, i, a més, no ha de sorprendre el fet que el nostre suposat cenacle de l'estament mercantil estigués a l'aguait d'aquelles novetats culturals aportades pels "erudits" de la Cancelleria que toquessin de prop els seus interessos literaris.

Ara bé, per a fer admissible una hipòtesi com aquesta no n'hi ha prou que sigui versemblant; caldria, com ja he dit, aportar almenys un estudi documental de primera mà sobre les activitats culturals possibles de la classe mercantil catalana del segle xv. Per tant, en absència de les proves ambientals i positives alludides, només en puc aduir de negatives, en el sentit de subratllar el fenomen de l'"aïllament" del D. C. en el seu context. Es tracta, doncs, de puntualitzar que les referències al *Decameron* contingudes al *Tirant* i al *Curial* —les úniques detectades en la literatura catalana del xv i que ja va assenyalar Farinelli— no deriven de la nostra versió catalana, sinó directament del text italià, baldament sigui de segona mà.

Respecte al *Tirant*⁶⁵, les influències del *Decameron* es redueixen a l'ús de les novel·les II, 4 i V, 2 a nivells diferents dins el tram de la narració⁶⁶ i a alguns plagis de frases del proemi de les *Centonovelle*⁶⁷, a part d'alguna altra referència escadussera⁶⁸. Ens trobem, doncs, amb

64. És evident que ningú pertanyent als nuclis pietosos fomentats per la reina Maria no podia citar Mateu d'Agrigento en un context tan poc pietós com el de la novella III, 4.

65. Joanot Martorell, Martí Joan de Galba, *Tirant lo Blanch*, edició de Martí de Riquer, Barcelona, Biblioteca Perenne, 1947. Les notes al text recullen tota la informació bàsica sobre les fonts derivades del *Decameron*.

66. La primera (II, 4) apareix al capítol 265 de l'ed. Riquer (op. cit. nota anterior, nota per la pàg. 758), quan Tirant conta una variant de la història de Landolfo Ruffolo a la Viuda Reposada. Farinelli apunta una contaminació entre aquesta novella i la II, 7 (cf. *Italia e Spagna*, cit., pàg. 364, nota **). La segona (V, 2) fa de model a la narració del naufragi de Tirant i Plaerdemavida al llarg dels capítols 299, 304, 350 i 366 de l'ed. Riquer (cf. notes relatives a les pàgs. 839, 967, 969 i 995). En ambdós casos la llibertat respecte a la lletra del D. C. és tan manifesta que es pot pensar en coneixements orals o de segona mà.

67. Els capítols 301 i 355 de l'ed. Riquer (cf. nota per la pàg. 978) contenen, el primer, una expressió que es fa ressò de la famosa frase: "*Umana cosa é l'aver compassione agli afflitti*" amb què comença el *Centonovelle*; el segon és una imitació del primer paràgraf que segueix a aquesta mateixa frase.

68. Es tracta de simples expressions que tenen tot l'aire de llocs comuns. Farinelli (op. cit., pàg. 368) remet als capítols 3, 129, 181, 192 i 416 de l'ed. Riquer, el qual, d'altra banda, ni tan sols en fa esment.

uns elements tan diluïts que es fa difícil de suposar un coneixement de la versió catalana ⁶⁹.

El que acabem d'observar és més accentuat encara en el *Curial*. Aquí el lligam amb el *Decameron* és a través de la doble utilització de la novella IV, 1 ⁷⁰; fet del qual Farinelli dedueix que el D. C. era segurament ben conegut entre els escriptors catalans del xv. (Cf. supra, nota 35). Aquesta afirmació no la considero explicable de cap manera si la volem interpretar en el seu sentit estricte; en efecte, no crec que l'argument sobre el qual recolza sigui suficient tan sols per a formular una conjectura ⁷¹.

2.4. Però ¿què succeïa a la resta d'Europa en relació amb el *Decameron* entre finals del xiv i principis del xv? ¿Catalunya, amb el seu manuscrit "aïllat" però tanmateix complet i notablement afinat, en el conjunt, a l'obra de Boccaccio, constitueix una excepció? Els castellans i els francesos van disposar aviat de traduccions de l'obra, mentre que els països germànics no les van tenir fins al xvi i encara a través de versions franceses.

De la traducció castellana del *Decameron* en parlen C. B. Bourland y Menéndez Pelayo ⁷². La versió més antiga la constitueix un manuscrit fragmentari conservat a El Escorial (ms. J-ij-21) que conté cinquanta novel·les i part de la "cornice" dividida en deu capítols. La tria de les novel·les i l'ordre i disposició són arbitraris. Segons diu Menéndez Pelayo, que en publica com a mostra una novella, la V, 9, la traducció és, a més, servilment literal. He tingut ocasió de compulsar el text d'aquesta traducció castellana de la novella V, 9 amb l'original italià i la versió catalana. El calc i la transliteració són, en efecte, contràriament al D. C., els procediments habituals de versió. De totes maneres, la traducció, que és poc elegant i poc castissa, conté encerts d'interpre-

69. I en el cas que això s'hagués produït, podríem dir que la seva influència va ser, en aquest punt ben migrada: limitada a la transmissió de dos temes narratius i d'alguns petits plagis.

70. Farinelli registra una referència explícita (*Italia e Spagna*, pàg. 360) que correspon a un parlament de la mare de Laquesis (*Curial i Güelfa*, ed. Aramon, II, Barcelona, 1931, "Els Nostres Clàssics", pàg. 201). G. E. Sansone, en canvi, a *Studi di filologia catalana*, Bari, Adriatica Editrice, 1963, "Biblioteca di Filologia Romanza", núm. 7, pàg. 211, nota 3, parla de paral·lismes entre la relació entre Güelfa (vídua rica i jove) i Curial i Ghismonda i Guiscardo.

71. D'altra banda, al mateix *Italia e Spagna*, pàg. 36, nota 1, llegim: "Il fatto che i catalani del 400 si limitassero a ricordare per gran tempo del *Decameron* unicamente la novella di Ghismonda e Guiscardo potrebbe far supporre ch'essa corresse tradotta, staccata dal complesso delle altre novelle."

72. C. B. Bourland, op. cit.; Menéndez Pelayo, *Orígenes*, cit.

tació de l'original que de vegades s'escapen a l'anònim autor del D. C. No m'atreuria però a parlar d'una major fidelitat de la versió castellana en front de la major fluïdesa de la catalana ⁷³. D'altra banda, C. B. Bourland edita l'índex de les novel·les. Això a part, existeix una edició completa del *Decameron* impresa a Sevilla l'any 1496 i que, segons C. B. Bourland, presenta el mateix desordre en la successió de les novel·les; això demostra que està emparentada amb el manuscrit de El Escorial, fet que, segons sembla, confirma el text mateix de la traducció. L'incunable de Sevilla es conserva a la Biblioteca Nacional de Bruselles; posteriorment se'n van fer quatre impressions més fins a l'any 1559, quan l'obra va passar a l'índex de llibres prohibits per decisió del Concili de Trento. Els dos estudiosos suggereixen que les edicions van ser fetes a base de quaderns solts d'algun lector i que l'editor no es va prendre la molèstia de reordenar-los compulsant-los amb l'original. El manuscrit de El Escorial no té edició moderna i està escrit en lletra de mitjan segle xv; la versió que conté, però, no va assolir difusió fins que va arribar a la impremta, d'on tal vegada es pot deduir que a l'època que ens ocupa tampoc no havia penetrat a Castella el *Decameron* sinó esporàdicament. Establert aquest paral·lisme de superfície, seria interessant de poder veure si l'anònim traductor castellà tenia la mateixa pruija d'assimilar al propi ambient l'obra del Certaldese. En principi, el fet que es tracti d'una versió fragmentària i desordenada i que Menéndez Pelayo parli de calcs inelegants fa pensar que ens movem en concepcions o criteris essencialment diferents. La confrontació dels textos dels dos fragments català i castellà seria l'única via per a confirmar-ho.

Mentre a Espanya, doncs, el text del *Decameron* era més aviat rar a la primera meitat del xv, i les traduccions constituïen obres marginals, a França el *Centonovelle* circulava amb més llibertat, cosa que no vol

73. No he llegit el manuscrit de El Escorial i no goso de jutjar tota l'obra per un fragment tan curt. Existeix una edició moderna comentada i curada per Marçal Olivari (Barcelona, Nauta, 1966) de la traducció castellana antiga, però treta d'una reimpressió molt tardana (Medina del Campo, 1543) i a més modernitzada i completada en els fragments mancants. Dono ara un exemple d'una interpretació literal del castellà en front de l'habitual llibertat d'adaptació del català. És al final de la novel·la V, 9; l'original diu: *conoscendo Federigo da molto*; el castellà: *conosciendo que Federico era ombre de mucho valor*, i el català: *coneixent Frederigo de molt temps passat*. El sentit propi del text, segons remarca Branca en nota, és el que dóna el castellà. Observi's, doncs, com l'autor del D. C. salva la coherència lògica d'un fragment mal traduït a causa de la mala interpretació de la preposició italiana *da*, que aquí vol dir 'de', amb valor de 'proveït de'. Aprofito l'ocasió per notar que la polivalència d'aquest *da* italià, sense equivalent en les llengües hispàniques, provoca constantment malentesos en les traduccions.

dir que en fos copsat més correntment el sentit pregon⁷⁴. I així com els manuscrits espanyols són del tipus corrent, els francesos, en canvi, són veritables joies bibliogràfiques amb miniatures i rel·ligadures de luxe. I és que els impulsors de les còpies i traduccions de Boccaccio a França són, des de finals del xiv, nobles de l'alta aristocràcia, com ara els ducs de Borgonya, de Borbó i de Berry i els propis reis⁷⁵. La primera versió francesa del *Decameron* la va dur a terme Laurent de Premierfait⁷⁶, poeta i traductor a sou dels grans patricis del moment, entre els anys 1410 i 1414. L'obra es conserva en quinze manuscrits, però resta inèdita i, per ara, fora del meu abast. Segons diuen les meves fonts d'informació⁷⁷, el treball de Laurent està fet damunt la versió llatina d'Antonio d'Arezzo, i en dedueixo que la dilució de les característiques més pròpies de l'obra de Boccaccio hi deu ser notable. Farinelli assegura que "il volgare fiorentino, notissimo in Spagna, nel '400, era ignoratissimo in Francia in tutta l'età media"⁷⁸, però que, malgrat això, el *Decameron* durant el xvi va assolir un èxit enorme en aquell darrer país. Però aquest és un cas paral·lel al de les edicions castellanes de la primera meitat del Cinc-cents; la difusió segueix l'adopció de la impremta.

Nogensmenys el *Decameron*, entre finals del xiv i principis del xv, és notablement més divulgat a França, a través de l'esmentada versió del llatí, que a la Península, per bé que sembla que s'hagi de deduir que troba el seu públic en una alta aristocràcia que paga el seu culte traductor i no entre la burgesia com a Itàlia i, pel que crec ver-

74. Farinelli, *Italia e Spagna*, pàg. 354.

75. A. Farinelli, *Dante e la Francia*, Milà, Hoepli, 1908, pàgs. 198-201 i *passim*. P. M. Gathercole, *Illuminations on the french Boccaccio manuscripts*, "Studi sul Boccaccio", I, 1963, pàgs. 387-415.

76. La bibliografia sobre aquest personatge que cito és antiga, però no em consta que hi hagi títols més moderns: H. Hauvette, *De Laurentio de Primofato*, París, Hachette, 1903; H. Hauvette, *Les plus anciennes traductions françaises de Boccaccio*, "Bull. Ital.", VIII, 1908, pàgs. 285-311. Reprint à *Etudes sur Boccace (1894-1915)*, Torí, Bottega d'Erasmus, 1968; A. Hortis, *Studi sulle opere latine del Boccaccio*, Trieste, 1870; Petit-Juleville, *Histoire de la langue et de la littérature française*, II, pàg. 267, cap. V: Sermonnaires et Traducteurs"; R. Bossuat, *Manuel de la bibliographie de la littérature française du Moyen Âge*, avec un 1er supplément (1949-1953), Melun, 1961, Klaus Reprint, 1971; el segon suplement (1954-1960), París, Librairie d'Argences, 1961: en aquesta obra es consignen els treballs sobre traduccions d'aquest autor, però no es fa cap al·lusió al *Decameron*, sinó marginalment a través dels estudis de P. Gathercole sobre els còdexs que els contenen; de fet, Laurent de Premierfait es va fer famós per les seves traduccions del llatí: el *De Casibus* de Boccaccio, el *De Senectute* i el *De Amicitia* de Ciceró, l'*Oeconomica* d'Aristòtil. Sembla que Laurent de Premierfait és, doncs, un pre-humanista que s'enfronta amb el *Decameron* concebut-lo com a obra d'un autor classicitzant; no és perquè sí que se serveix del text llatí per traduir-lo.

77. Petit-Juleville, loc. cit.; Farinelli, *Dante e la Francia*.

78. Farinelli, *Dante...*, pàg. 139.

semblant, a Catalunya. També en aquest cas hauria estat interessant una comparació entre els textos francès i català de la versió, però no m'ha estat possible fer-me amb cap fragment del treball de Laurent de Premierfait.

Em sembla evident que aquestes dades, bé que hipotètiques per insuficients, sobre la història externa de les primeres traduccions del *Decameron* a Europa, defineixen prou bé la singularitat del D. C.; i per descriure aquesta singularitat no ens anirien gens malament els termes que usaven Massó i Casella quan parlaven d'adaptació, d'assimilació de mentalitat de l'autor, i fins i tot, en un altre sentit i complementàriament, d'obra ben feta (Miquel i Planas).

2.5. En manejar elements de judici que es poden qualificar més de primeres impressions que d'altra cosa, vaig creure convenient, en un primer moment, de dur a terme una anàlisi exhaustiva dels procediments de traducció partint de l'original italià i assenyalant punt per punt els mecanismes utilitzats; òbviament pretenia de fer tan sols un assaig d'aquest treball ingent limitant-me a quatre cales, dues de la primera mà del manuscrit i dues de la segona, especialment representatives, i de les quals es poguessin extreure unes conclusions provisionals però tanmateix aclaridores⁷⁹. Això no obstant, després de dur a terme una primera aproximació a la problemàtica i a la casuística de la traducció, a l'hora de fer el recompte dels resultats he comprovat que la meva aportació no modificava sinó en detalls les opinions estilístiques de Casella i Colon. En efecte, distribuïnt les observacions a fer sota tres epígrafs, lèxic, sintaxi i canvis del traductor, puc resumir les meves conclusions de la següent manera. A nivell lèxic a penes he trobat italianismes en el sentit de mots absolutament aliens a la llengua catalana incorporats per calc semàntic. El que hi ha en la traducció són mots d'origen italià, ja documentats a Catalunya i emprats en accepcions no previstes pel *DCVB*, o bé construccions de mots catalans fetes a la italiana. D'italianismes per transliteració, n'he trobat un de notable a la pàgina 446 (VIII, 3) de Massó: *masigni*, que val per 'roques' (italià *macigno*); són poc freqüents. La traducció, com és sabut, està feta en mínima part a base del procediment medieval del calc i la transliteració;

79. El present treball és una refosa parcial de la Memòria de Llicenciatura presentada pel qui signa al departament d'Hispaniques de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida pel doctor J. Romeu i Figueras, el juny de 1973.

el text presenta generalment i a tots nivells diferències notables respecte del seu original.

A nivell sintàctic és fàcil de donar unes característiques generals: insistència en l'ús de copulatives i relatives com a resultat d'evitar construccions de participi de present o de gerundi, concertades o no, o de frases amb participi de passat amb valor d'ablatiu absolut llatí. Ara bé, d'això no se'n pot concloure que el traductor sempre simplifiqui la sintaxi en el sentit de potenciar les construccions paratàctiques. Sovint desfà hipèrbatons i elimina incisos (les famoses "volute" dels períodes de Boccaccio); però d'altres vegades introdueix complicacions sintàctiques, com si fes experiments per a un major perfeccionament de la seva retòrica. Una altra construcció que evita constantment el nostre traductor és la de les infinitives a la llatina, que substitueix pel *que* declaratiu sempre que pot. Sovint, quan desmunta les "volute" del text italià, el període perd cohesió sintàctica; de vegades la perd completament, de manera que el sentit queda més o menys clar, per bé que el text no resisteix una anàlisi sintàctica tradicional. Altres vegades sembla com si el traductor hagués entès la informació fonamental que contenia l'original, però que no sabés manejar tots els fils de la sintaxi del període. D'una manera general, m'atreveria a dir que aquest tipus de desori sintàctic és més freqüent en la primera part del llibre que en la segona, per bé que no en manquin exemples fins al final de l'obra.

Pel que fa als canvis introduïts pel traductor, s'ha de remarcar la llibertat —sovint arbitrària— en afegir explicacions suposadament aclaridores de l'original, així com la tendència a ampliar o a abreujar determinats fragments. En alguns punts sembla que es puguin rastrejar alguns motius lògics d'aquests canvis i retocs. Es pot parlar de "simplificacions justificades", d'addició d'elements "creatius" per part del traductor; en ambdós casos no sempre la intervenció del traductor resulta afortunada. Tampoc no es pot generalitzar que el traductor del D. C. compregui i reproduïxi els recursos retòrics de l'original; i en aquest punt tinc la impressió que més sovint li passen per alt a l'adaptador català determinats jocs de l'original que no pas assoleix de traslladar-los.

D'altra banda, no disposant d'una edició crítica del text italià del *Decameron* amb la corresponent llista de variants que permeti d'establir almenys conjectures sobre la branca textual d'on deriva la nostra versió, he cregut que no valia la pena de carregar el present treball amb elucubracions i hipòtesis; em limitaré, per tant, a notar a conti-

nuació només una de les característiques que he observat i que no em consta que els erudits que han tractat del D. C. hagin fet notar fins ara.

Una de les qualitats generalment atribuïdes a la traducció catalana del *Decameron* de 1429 és la musicalitat: la prosa llisca amb una perfecta sonoritat catalana. Malgrat tot, també és un fet reconegut que l'anònim traductor no sempre és capaç de desentrellar les dificultats dels períodes de l'original i que algunes vegades la construcció sintàctica de les frases catalanes no és gens "correcte"⁸⁰. He cregut trobar un element explicatiu d'aquest contrasentit aparent —és a dir, una prosa que "sona bé" però que és mal construïda— en la utilització per part de l'anònim traductor de clàusules mètriques i versos intercalats a la prosa.

Donaré, doncs, alguns exemples, procedents dels fragments que he analitzat⁸¹. La primera clàusula rítmica del proemi del *Decameron* presenta en l'original italià un *cursus planus* que en la traducció equival al següent decasíllab de tall clàssic: *quills han sabuts / donar alguns remeys*. A continuació el text italià clou un període amb un nou *cursus* del mateix tipus que l'anterior; el traductor l'adapta també amb un decasíllab: *n'è reebuts ples / e consolacions*. Heus ací, doncs, com el conjunt del període adquireix una perfecta sonoritat.

Una mica més avall el primer punt i a part del text de Branca correspon a un *endecasíllabo* de Boccaccio; l'editor en nota diu que: "... è il primo di quelle varie centinaia di versi (più di mille) che punteggiano sapientemente la prosa del D.": ... *dilettevole il sento esser rimaso*. El nostre traductor no està per dessota: *me sent esser / romàs molt delitós*. Aquest decasíllab, amb accent a la sisena a més de la quarta i la desena —o bé un autèntic *endecasíllabo* en català—, clou rítmicament un període de sintaxi desgavellada, que no queda clar amb la puntuació de Massó ni, segons crec, amb cap d'altre. (Cf. apèndix, § 4.)

En aquest mateix sentit és especialment remarcable el cas del decasíllab ... *és masa l'arch, / lo fus e la agulla*, cap al final del mateix

80. N'és un cas extrem el proemi de l'obra: s'arriba a fer difícil una intel·lecció del conjunt d'aquest fragment, especialment carregat del punt de vista retòric, si no es té present l'original. (Vegeu apèndix.)

81. Aquests fragments són el proemi, les novel·les II, 4 i V, 9 i la introducció a la jornada sisena. Els dos primers corresponen a la primera mà del manuscrit i els dos altres a la segona, escollits per tal com m'han semblat prou representatius. Contenen, en efecte, parts molt elaborades al costat de trossos de prosa molt popular i fàcil. Els esmentats fragments són analitzats a la Memòria citada a la nota 79 de manera semblant a la utilitzada en l'apèndix del present article.

proemi, que salva el ritme malgrat una interpretació deficient del període on s'inclou la frase.

Altres decasíl·labs situats en contextos més entenedors —el confusióisme sintàctic dels períodes citats en els exemples anteriors, de fet, és excepcional— són: ... *no haurà per ço / tan bella desexida*, que clou el parlament de Lauretta precedent a la novella II, 4 (pàg. 82 de Massó), i que correspon a un simple *cursus planus* de Boccaccio; i ... *la regí dret / a hon millor posqué*, que correspon al vers italià: *colle braccia la reggeva diritta*, a la pàgina 84 de l'ed. Massó. Altres decasíl·labs es troben igualment en fragments de la segona mà del manuscrit: ... *mentre yo iré / a fer metre la taula*, pàgina 335 de Massó; ... *aparellar / és ja aparellat*, pàgina 336; i tal vegada, per bé que una mica forçadament quant al ritme, ... *fins tant que hac / dit ço que li plagué*, al final de la introducció a la jornada VI. Tots aquests versos clouen períodes. Remarcar la presència d'aquests versos, artificis deliberats o simplement resultat del propòsit de donar un gir sonor a les frases, crec que proporciona un element més per a jutjar l'abast del concepte d'"adaptació" aplicat a la traducció catalana del *Decameron*: la valoració del ritme de la prosa boccacesca. La proporció d'aquest tipus de recursos en el text coincideix, en els fragments que he vist detingudament, si fa no fa amb la de l'original, per bé que, com ja s'ha observat, no sempre estan situats en correspondència exacta amb els italians⁸².

82. Cito a continuació la bibliografia que he consultat, però que no he indicat específicament en cap nota: Joaquín Arce, *Tasso y la poesía española*, Barcelona, Planeta, 1973. Pere Bohigas, *Un manuscrit dantesc copiat a Catalunya*, ER, IX, 1961 [1966], pàgs. 251-267. R. R. Bolgar, *The classical heritage and its beneficiaries*, Cambridge University Press, 1973. Carlo Dionisotti, *Tradizione classica e volgarizzamenti*, dins de *Geografia e storia della letteratura italiana*, Torí, Einaudi, 1971. Brunetto Latini, *Llibre del Tresor*, a cura de C. J. Wittlin, vol. I, Barcelona, ENC, núm. 102, 1971. J. Monfrin, *Humanisme et traductions au Moyen Âge*, "Journal des Savants", 1964, pàgs. 5-20. J. Monfrin, *Les traductions et leur public en France au Moyen Âge*, "Journal des Savants", 1963, pàgs. 242-266. Margherita Morreale, *Apuntes bibliográficos para el estudio del tema "Dante en España hasta el siglo XVII"*, dins "Annali del corso di lingua e lett. stran. dell'uni. di Bari", VII, 1967. Margherita Morreale, *Castiglione y Boscán: el ideal cortesano en el renacimiento español*, 2 vols., Madrid, Anejo del BRAE, núm. 1, 1959. Margherita Morreale, *El Galateo Español*, de Gracián Dantisco, estudio preliminar, edición, notas y glosario de M. M., Madrid, CSIC, 1968. Mounin, *Problemas de la traducción*, Madrid, Gredos, 1971. Ll. Nicolau d'Olwer, *Apunts sobre l'influència italiana en la prosa catalana*, EUC, II, 1908, pàgs. 166-179 i 306-320. Ll. Nicolau d'Olwer, *Del classicisme a Catalunya. Notes al primer diàlech de Bernat Metge*, EUC, III, 1909, pàgs. 429-444. Anfòs Par, *Sintaxi catalana segons els escrits de Bernat Metge* (1398), Halle, Max Niemeyer Verlag, 1928. Anfòs Par, "Curial e Güelfa". *Acotacions lingüístiques i d'estil*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1928. Martín de Riquer, *Medievalismo y humanismo en la Corona de Aragón a finales del siglo XIV*, "Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón", tomo II, vol. 1.º, València, 1969, pàgs. 221-235. Martín de Riquer, *Obra de Pero Martínez*, Barcelona, CSIC, 1946. Jordi Rubió, *Influèn-*

APÈNDIX

Dono a continuació la meva edició comentada del proemi del *Decameron* per il·lustrar el mètode de treball que he seguit a l'hora de rastrejar els mecanismes de traducció de l'autor del D. C. (vegeu nota 81). El fragment en qüestió, com ja he dit, és estilísticament "difícil" i la traducció no és sempre reeixida; potser per això mateix és especialment significatiu des del punt de vista de les manipulacions, deliberades o mecàniques, que el traductor es veu obligat a dur a terme per tal de donar en bon català les filigranes retòriques i sintàctiques que Boccaccio curosament construí. El fet que d'una anàlisi minuciosa, com pretén ésser aquesta, no se'n derivin unes conclusions suficientment innovadores com per a modificar les que ja s'han donat des de fa anys (vegeu § 2.5), no invalida, crec jo, el mètode d'estudi. En efecte, per aquest procediment afloren una quantitat de qüestions de crítica textual, de lèxic, de sintaxi, de retòrica, d'interpretació que, aplicades més àmpliament al conjunt del text, podrien aclarir alguns punts de la problemàtica de l'elaboració no sols d'aquesta obra en concret, sinó, en general, de la prosa culta catalana del xv.

Les xifres que figuren al marge dret indiquen els *paràgrafs* o *proposicions* o *períodes* (mots que uso com a sinònims) en els quals és dividit el text. Per fer-hi referència empro el signe §. Dono als esmentats mots *paràgraf*, *proposició*, *període* el sentit de seqüència verbal separada per punt i excepcionalment per punt i coma. Uso la paraula *frase* en el sentit de part independent dins una proposició o període; pot ser un simple sintagma nominal o una oració completa, principal o subordinada. Quan parlo de clàusula em refereixo a artificis mètrics.

Uso les sigles B., it. o or. per referir-me al text italià que correspon al català que comento i que indico per cat. o D. C. El text italià uti-

cia de la sintaxi llatina en la cancelleria catalana del segle XV, "Boletín de Dialectología Española", XXXIII, 1954-1955, pàgs. 357-365. Jordi Rubió, *Sobre Saltustí a la cancelleria catalana als segles XIV-XV*, dins "Spanische Forschungen der Görresgesellschaft", XXI, 1963, pàgs. 233-249. Jordi Rubió, *Guillem Ponç, secretari del rei Martí, contemporani de Bernat Metge*, ER, IX, 1961 [1966], pàgs. 67-84. J. Ruiz Calonja, *Alfonso el Magnánimo y la traducción de la Iliada de Lorenzo Valla*, BRABLB, XXIII, 1950, pàgs. 109-115. J. Ruiz Calonja, *Valor literario de los preámbulos de la cancellería real catalano-aragonesa en el siglo XV*, BRABLB, XXVI, 1954-1956, pàgs. 205-234. T. Todorov, *Grammaire du Décameron*, La Haia-Paris, Mouton, 1969. Edició castellana, Madrid, Taller de ed. de J. Betancor, 1973. J. Wittlin, *La traducció catalana anònima de les Històries romanes I-VII de Titus Livi*, ER, XIII, 1963-1968, pàgs. 277-315.

litzat és el fixat per Vittore Branca a l'edició de Le Monnier, Flo-
rència, 1960.

Finalment, els criteris que he seguit en editar el fragment corres-
ponen a les normes vigents en les edicions de "Els Nostres Clàssics".

Humana cosa és aver compasió dels afligits ¹; e com a cascuna per-
sona estiga bé, e magorment en aquells qui per ventura en llur temps
an trobats alguns qui-lls an sabuts donar alguns remeys ², entre los
qualls, si may ne fou nagú, si són jo stat hu de aquells, qui moltes
voltes n'è reebuts ples e consolacions ³. Per ço com del temps de la
mia joventut ensà són estat encès en sobirana e nobla amor, força ⁴
més que la mia baixa condició no requeria ⁵ —per la qual ⁶ jo dema-
nava a alguns savis qui per llur bondat e abtesa me aconselaven, axí com
aquells qui de tals mals eren stats ferits ⁷—, e posat que per aquells
a sabuda de qui pervench ne fos molt loat e per a molt reputat ⁸, si
fon a mi de gran fadiga lo soferir ⁹, no cert per crueltat de la dona
que no amava ¹⁰, mas per sobiran foch que en mon enteniment avia
consebut ab fort desaretglat appetit ¹¹, al qual, per ço com per nangun
termini no-m lexave star content, ans més anuig que mester no-m fóra
moltes voltes me feya ¹². En lo qual temps remey me donaren los pla-
sents raonaments de alguns amichs meus per loables consolacions, que
per aquells jo crech que són scapat moltes voltes a animosa mort ¹³.
Mas, per com plagué en Aquell lo qual és infinit e done ley comu-
table a totes les coses mundanals ¹⁴, agué fi la mia sobirana amor ¹⁵,
qui pus ardent que neguna altra era, la qual neguna força, ne consell,
ne vergonya, ne perill qui seguir me'n pusqués, no avia puscut ronpre
ne plagar; e per si matex ¹⁶ en poch temps se disminuí en tal guisa
que sol e quiti romanguí en mon enteniment ¹⁷; mas al present jaquesch
aquell pler qui an acostumat de aver aquells qui masa no-s meten en
lo seu pèlech ¹⁸, e axí com solie eser treballat, tolent-me de tot treball,
me sent esser romàs molt delitós ¹⁹.

E posat que-m sia sesada la pena, no m'és per so fogida la memòria
dels beneficis que n'è rebuts, qui m'eren donats per aquella ²⁰ la quale,
per sa benvolença, me feya portar greus los meus trebays ²¹, ne crech
que pasará may sinó per mort ²². E per ço com jo crech que l'enutg és
sobiranament dichne de blasmar ²³, per no parer enugós ²⁴, é en mi
matex proposat de voler agudar ²⁵, en so poch que per mi's porà mos-
trar, en scambi de so que yo n'è rebut, ara com me puch dir deliure ²⁶,
en aquells qui-m volen escoltar algun raonament o pasatemp ²⁷, en-
tre-lls quals ne poria aver algú d'aquells que més blasmaran ²⁸, alls
quals ²⁹, per ventura per llur seny e per llur bona ventura, no an agut
mester aquell aleugament e consolació que a mi e a molts d'altres és
stat necessari; mas, no res menys, a mi apar que deu esser pus tost
posat, per ço com los serà magor utilitat e ajuda ³⁰.

¿E qui porà negar açò com sia cosa pus necessària a les dones ocio-
7

ses que no als hòmens ³¹? Les quals dins llurs delicats pits, tament ver- 8
 gonya, tenen la amorosa flama amagada ³², les quals, com més força
 han en aquella, ab palesa calor la mostren ³³, e açò avem provat e pro-
 vam cascun dia per moltes evidentment ³⁴. E altres ³⁵, qui per açò ³⁶ 9
 són restretes de aver plaers e solacívols esbatiments per comandament
 de pares, de mares, de frares e de marits, stan tancades la magor part
 del temps en les llurs cambres ³⁷ e stan hocioses sient; volent e no vo-
 lent en una matexa ora, en elles matexes encerquen diverses pensa-
 ments, los quals no és positble que tots temps los sien plasents ne ale-
 gres ³⁸, perquè, elles mogudes de alguna malanconia o de algun affo-
 gat desitx, los sobrava en lo llur enteniment algun despitós pensa-
 ment ³⁹; per quèls ⁴⁰ cové que ab greu enutx se romanguen si de
 algun nou rahonament no són comogudes, per ço com elles són molt
 menys forts a sostenir les congoxes cogitacions ⁴¹ que no los hòmens. 10
 La qual cosa ⁴² no esdevé als jóvens enamorats, segons nosaltres aper-
 tament podem veure, car si an alguna malanconia ho enutg de algun
 pensament, an molts pensaments qui són alaujament de llur congoxosa
 vida ⁴³, per ço com a ells no manca l'anar entre ls hòmens, hoïnt e
 miran moltes coses bellicosas a llur voluntat ⁴⁴, e per semblant caçar,
 parar ⁴⁵, pescar, cavalcar, jugar o mercadejar; per les quals coses' cascu
 à força, en tot ho en part, de traure lo congoxós pensament de si e de
 relevar-se de aquell per algun spay ⁴⁶, après del qual, o en una manera
 o en altra, pervenen a consolació o, al da menyns, aleugen de pena ⁴⁷.

E donchs, per ço que per mi hage remey en part la fortuna ⁴⁸, la 11
 qual és pus fort en les delicades dones, segons nosaltres vehem, que
 no en los hòmens, per sostenir lo trebal e aver algun refugi aquells qui
 amen, e per ço com a moltes és masa l'arch, lo fus e la agulla ⁴⁹, vos
 entén a recomtar cent novelles, ho faules, e paraules e istòries, les
 quals vos vull dir e comtar ⁵⁰ en deu jornades, segons manifestament
 aparrà, de una honesta bargada de set nobles dones e tres gentils
 hòmens ⁵¹, que en lo pestelencial temps de la mortaldat passada són
 estades fetes ⁵², e de algunes cançonetes qui per les dites dones són
 estades cantades per llur delit ⁵³. En les quals noveles veureu ⁵⁴ de 12
 plasents e de aspres cassos d'amor e d'altres affortunats eveniments qui
 axí en lo temps modern com en l'antich són stats vists ⁵⁵; les quals les
 damunt dites dones qui aquelles legiran, parant esment en lo delit de
 les solacívols e en l'esmay de les tribulades ⁵⁶, pendran d'aquelles que
 conexeran que sien de pendre e fugiran en aquelles que ls parrà que
 facen a lezar ⁵⁷, les quals coses no crech que sien sens pasament de
 gran enutg. La qual cosa, si Déus vol que axí sie, vull que n reten 13
 les gràcies a Amor ⁵⁸, la qual a desligat a mi dels seus ligams e m'à
 consentit de poder entendre al seu plaer ⁵⁹.

NOTES

1. Aquesta frase coincideix amb les lectures dels textos italians d'abans de la correcció de Branca (vegeu nota 58, supra), procedent de Mn. (manuscrit Mannelli). Cf. a la pàg. 1248 de l'ed. de Branca de 1960, on dóna una "qualche esemplificazione" de la seva labor de reconstrucció del text. L'actual "vulgata" llegeix: *Umana cosa è l'aver compassione agli afflitti*, mentre que la vella de Fanfani diu: *Umana cosa è aver compassione degli afflitti*, i la de Massera, que edita el ms. Hamilton: *Umana cosa è l'aver compassione degli afflitti* (vegeu nota 32, supra). La frase i part de les següents apareixen en el *Tirant* (vegeu nota 67, supra): *Humana cosa és haver compassió dels afligits, e majorment d'aquells qui en algun temps han tenguda prosperitat, e dolre's d'aquells miserables qui en llur temps an trobat alguns qui els an sabut donar remei en ses passions e congoixes, entre les quals, si jamás ne fou neguna, fo só estada una d'aquelles*. El fragment correspon al capítol 355 de l'edició Riquer, vol. II, Barcelona, 1970, "Biblioteca Breve", pàgs. 361-362. Martorell (o Galba?) hi diu coses que no tenen absolutament res a veure amb la frase de B., encara que n'usi trossos, com, per exemple, l'aforisme inicial. Hi ha tantes raons per suposar que copia de B. com de D. C. En principi la frase sembla una reducció de la italiana, de la qual conserva l'estructura eliminant les tres disjuntives centrals (la qual cosa el D. C. també fa, tanmateix alterant la sintaxi); ara bé, les expressions *e majorment d'aquells qui en algun temps* i *qui en llur temps an trobat alguns qui els an sabut donar remei* no tenen semblança amb B., i l'única manera de relacionar-les-hi és a través de la interpretació que dóna D. C. ¿O és que Martorell i el tr. del D. C. van llegir una còpia italiana del *Decameron* que donava peu a aquesta lectura?

2. Aquesta frase en B. porta un verb principal i això li dóna una coherència lògica que el cat. no té (cf. *e come che a ciascuna persona stea bene, a coloro è massimamente richiesto li quali già hanno di conforto avuto mestiere e hannol trovato in alcuni: fra' quali, se alcuno mai n'ebbe bisogno, o gli fu caro, o già ne ricevette piacere, io sono uno di quegli*). A menys que volguem donar al segon e el valor de "certament" i suplir el verb "està bé". Tanmateix el tr. manté la clàusula rítmica (*cursum planus*, en l'original) amb un decasíllab d'accents tradicionals (vegeu supra, pàg. 92).

3. Contràriament a M. i a ENC, poso punt aquí, perquè B. a la frase corresponent acaba amb un *cursum* tot fent una pausa abans d'introduir els conceptes següents referits a l'amor. En el § 1, en conjunt, el traductor trasllada l'essencial de B., diluint, com apuntàvem a la nota anterior, la coherència sintàctica i eliminant dos recursos d'expansió: *li quali già hanno di conforto avuto mestiere, e hannol trovato in alcuni*, en front de *qui per ventura... remeis*. Igualment: *alcuno mai n'ebbe bisogno, o gli fu caro, o già ne ricevette piacere*, en front de *n'é reebuts ples e consolacions*. Aquesta última frase, per cert, és un decasíllab (vegeu supra, pàg. 92).

4. *força*, en l'it. *forse*, 'potser'. El traductor pot haver-li donat el sentit català de 'molt'. D'altra banda *força* en sentit italià està documentat a Catalunya a mitjan segle XIV (vegeu DCVB, s. v. *força*).

5. Aquesta primera part del § 2 recull la idea essencial de B, però simplifica l'ordenació sintàctica: l'expressió corresponent al *Per ço com* en l'it. és un enllaç i en el D. C. la conjunció causal de la primera subordinada; això li estalvia un gerundi (*essendo stato acceso*). A més, omet el recurs de modèstia retòrica (*non parrebbe, narrandolo io, si richiedesse*).

6. *per la qual*, potser referit a *baxa condició* de la ratlla anterior. També es pot suposar un error de la *per lo*, o bé una omisió de *per la qual [cosa]*.

7. La frase que indico entre guions és un afegit al text de B., que passa del *richiedesse* a la concessiva de *quantunque* (e posat *que*, en el cat.). Transcriu el període de B. per més claredat: *Per ciò che, dalla mia prima giovinezza infino a questo tempo oltre modo essendo stato acceso d'altissimo e nobile amore, forse più assai che alla mia bassa condizione non parrebbe, narrandolo io, si richiedesse, quantunque appo coloro che discreti erano e alla cui notizia pervenne io ne fossi lodato e da molto più reputato,*

nondimeno mi fu egli di grandissima fatica a soffrire... La interpolació de D. C. esmentada és construïda a base d'expressions de B.: *hanno di conforto avuto mestiere*, del § 1, que no ha traduït abans, el contingut semàntic de *richiedesse* i el mot *discreti* de la concessiva de l'or., que tampoc no tradueix.

8. Aquesta concessiva queda simplificada respecte a l'or. per l'eliminació d'una relativa (*che discreti erano*), el sentit de la qual, tanmateix, ha desenvolupat a la frase anterior. Vegeu nota 7.

9. Aquesta frase és la principal també en B. La construcció sintàctica de la frase comporta una simplificació, ja que *lo soferir* fa de subjecte i així s'evita l'ús impersonal de l'it. *mi fu egli di... fatica a...*

10. *la donna amata*, diu l'it. El traductor, crec jo, intenta de fer més explícit el sentit del text. Si no és per la crueltat de l'estimada, que l'autor sofria (com diu B.), ja s'entén que el seu problema no és la no correspondència amorosa de la dona; tanmateix el traductor ho diu: *la dona que no amava*.

11. *que... avia consebut* ve de *concetto*; traducció del participi d'ús llatí per una relativa més afí a l'ús romànic. *ab fort*, matis modal en lloc de l'ablatiu agent de l'it.: *da poco regolato...*

12. *al qual*, interpreto que val per *el qual*, per bé que aquesta forma de l'article és estranya en un context no vocàlic. *ans*, reforça el sentit adversatiu de l'oposició entre les dues frases.

13. El § 3 de B. està adaptat aquí a través dels següents procediments: *En lo qual temps*, l'enllaç "cronològic" cat. substitueix el "psicològic" de B., fet a través del mot *noia*, que es relaciona amb una situació personal més vaga que la temporal; l'hipèrbaton de l'it. (*mi porsero i... ragionamenti d'alcuno amico e le sue... consolazioni*) se supera amb una reinterpretació del fragment (*remei me donaren los... raonaments d'alguns amichs... per... consolacions*). Aquesta primera part de la frase omet la correlació del *que* (cf. it. *tanto... che*) i això potser aflluixa la cohesió sintàctica. Segueixen dues simplificacions: *yo crech* (*io porto fermissima oppinione*) i la desaparició en el cat. de les formes llatinitzants: *per quello essere avvenuto che io non sia morto*.

14. Transcriu la primera part del § corresponent de B.: *Ma, si come a Colui piacque, il quale, essendo Egli infinito, diede per legge incommutabile a tutte le cose mondane aver fine, il mio amore, oltre ad ogni altro fervente, e il quale niuna forza di proponimento o di consiglio o di vergogna evidente, o pericolo che seguir ne potesse, aveva potuto ne rompere ne piegare, per se medesimo in processo di tempo si disminuì in guisa... lo qual* correspon a un gerundi de l'it., cas molt freqüent de substitució de la hipotaxi per la parataxi. La frase següent de D. C. comporta una simplificació conceptual respecte de B.: en l'it. Déu imposa a totes les coses que tinguin una fi; el traductor, en canvi, fa que Déu doni a les seves criatures naturalesa susceptible de canvi (*ley comutable*), i per això l'amor de l'autor, com es diu més endavant, arriba a extingir-se.

16. *matex*, és masculí però concerta amb *amor*.

15. La versió presenta una principal on B. només avança un subjecte que està separat del seu verb per un llarguíssim incís, que en D. C. segueix traduït en aposició (*il mio amore... per se medesimo... si disminuì*). La suggerència de posar la principal li ve possiblement dels mots *aver fine*, que ha desestimant en traduir la frase anterior. Remarco que aquestes simplificacions i les indicades a la nota 14 no traeixen massa el sentit fonamental de B.

16. *matex*, és masculí però concerta amb *amor*.

17. Frase que presenta una reinterpretació de B. amb coherència interna; la simplificació sintàctica fa que la versió s'allunyi molt de l'or. en aquest punt. Un *sol* adverbial de B. esdevé en D. C. un adjectiu referit al subjecte; d'altra banda, cf. B.: *in processo di tempo si disminuì in guisa, che sol di sé nella mente m'ha al presente lasciato...* Sembla com si el contingut semàntic d'aquest últim verb hagués suggerit al traductor la frase *quiti romanguí*; no obstant, veurem que el verb en qüestió torna a ser utilitzat a la frase següent.

18. Continua la reinterpretació al·ludida a la nota anterior. Cf. B.: *... m'ha... lasciato quel piacere che egli è usato di porgere a chi troppo non si mette ne' suoi più cupi pelaghi navigando...* L'or., doncs, diu que quan l'amor-passió de l'autor s'ha acabat, li resta el plaer moderat dels que no es lliuren a totes les pregoneses d'amor. El cat., en

canvi, després de dir que s'extingí l'amor-passió, afirma que abandona (*jaquesch*) fins i tot aquest plaer moderat dels que no es llencen de ple a l'amor. Malgrat les diferències amb B., crec que el *mas* no inicia cap període nou (com es dedueix de la puntuació de Massó), ni molt menys inicia punt i a part (ENC); la frase introduïda per aquesta conjunció desenvolupa el raonament anterior i mena a una conclusió, tal com s'esdevé en B. Per aquestes raons modifico la puntuació d'acord amb l'original. *seu*, interpreto "d'amor".

19. La conclusió, com he alludit a la nota anterior, és pràcticament la mateixa que en l'original: lliure de l'amor-passió (segons B., gaudint d'un plaer moderat, i segons D. C., absolutament després d'aquest sentiment), l'autor se sent tranquil i reposat (en B. sent que la part d'amor que li resta és *dilettevole*; en D. C. comprova que, alliberat de l'amor, se sent *delitós*). Aquestes modificacions conceptuals s'expressen a través de les següents simplificacions sintàctiques: eliminació d'un hipèrbaton (*esser solea*), substitució d'un ablatiu absolut per un participi concertat (*ogni affanno togliendo via*). El període es clou en l'it. amb un *endecasillabo*, que el cat. adapta amb un *decasillab* (vegeu pàg. 92). La presència d'aquesta clàusula i les raons de sentit descrites a la nota 18 m'inclinen a cloure aquí el § 4 amb un punt i a part. Transcripció ara, per a major claredat, la continuació del text de B. indicat a la nota 14: ... *che sol di sé nella mente m'ha al presente lasciato quel piacere che egli è usato di porgere a chi troppo non si mette ne' suoi più cupi pelaghi navigando: per che, dove faticoso esser solea, ogni affanno togliendo via, dilettevole il sento esser rimaso.*

20. *aquella*, cf. it. *coloro a' quali*. Pel que diu més avall sembla que el tr. es vulgui referir a la *dona que no amava* del § 2. Aquí s'inicia una nova lliure interpretació, coherent en ella mateixa.

21. D. C. atribueix la seva gratitud a la dona que el feia sofrir precisament per la seva bona disposició (*per sa benvolença, me feÿa portar greus los meus trebayls*), mentre que B. la consagra a aquells als quals *per benivolenza da loro a me portata, erano gravi le mie fatiche*.

22. Elimina un incís de l'it.: *secondo che io credo*.

23. Eliminació d'una amplificació de l'it.: *E per ciò che la gratitudine, secondo che io credo, tra l'altre virtù è sommamente da commendare e il contrario da biasimare. enutg* correspondria, doncs, a aquest "contrari" d'ingritud; però la versió introdueix matisos de significació nous respecte a B.

24. *enugós*, aquest mot no equival a *ingrato*, com s'hauria de deduir del que es diu a la nota anterior; els sentits que dona el DCVB d'aquest mot no autoritzen a creure-ho. Al § 12 d'aquest fragment torna a aparèixer el mot (*les quals coses no crech que sien sens pasament de gran enutg*), equivalent a l'it. *noia*. Sembla que hi hagi, doncs, una certa arbitrarietat o polisèmia en la utilització de la paraula.

25. D. C. anticipa el verb regit per aquest *proposat* respecte a la disposició de B. La frase que segueix esdevé, més avall, una mica inconnexa; possiblement això és degut a l'haver pres per verb regit aquest *agudar*, que correspon a un *atarono* que B. presenta dins d'un incís que precedeix el verb principal, *prestare*, posat a la llatina al final de la frase. Em fa la impressió que l'autor de la versió està fent una mena de *centó* de frases construït amb paraules de B. al servei d'una interpretació pròpia.

26. Reproducció fidel de tres incisos de B. D'ara endavant, però, es perd tota correspondència amb l'it., com apuntava a la nota anterior.

27. *agudar... en aquells*, interpreto com "ajudar a"; l'autor vol ajudar aquells que s'escoltaran els seus raonaments o *pasutemps*. B. diu una cosa més complexa i matisada: *e se non a coloro che me atarono...*; es proposa de prestar ajuda als que sofreixen per culpa d'amor per pagar els beneficis rebuts de part d'aquells qui el van consolar quan era enamorat; però, encara que no ajudi precisament aquells mateixos benefactors seus, perquè no ho necessiten, tanmateix ajudarà aquells als quals ara els cal consolació.

28. D. C. reinterpreta el § 7 de B.: l'autor vol ajudar aquells que voldran escoltar els raonaments que farà, però algú d'aquests el blasmarà perquè no li cal aquest tipus d'ajuda que, en canvi, va ésser necessària a l'autor (cf. des de *entre-ils* fins a *necessari*). Torno a tenir la impressió que el traductor fa un *centó* (vegeu nota 25).

29. *alls quals*, val per "els quals" (vegeu nota 12), subjecte de *no an agut mester*; matís causal.

30. Des de *mas fins* aquí la simplificació respecte B. és tal, que de l'it. només queda la idea que cal donar l'ajuda, de la qual es parlava supra, perquè serà beneficiosa per a algú. Per a una interpretació coherent de tot el § 6 crec que aquest *los* remet a *aquells qui-m volen escoltar...*, per bé que les oracions relatives i els incisos que hi ha entremig en certa manera facin el període poc entenedor.

31. D. C. diu el mateix que B. però amb altres paraules; oblida el matís de la modèstia retòrica (*quantunque egli si sia*).

32. *Les quals*, és a dir "aquelles", referit a les dones. Calc bastant fidel a B., amb respecte dels gerundis.

33. Cf. it.: *le quali quanto più di forza abbian che le palesi*; aquí *palesi* és un adjectiu i D. C. el tradueix dues vegades: com a verb (*mostren*) i com a adjectiu (*palesa*). El traductor s'allunya del sentit de l'or., que, més coherentment amb el *tament vergonya*, *tenen la amorosa flama amagada*, diu que els amors ocults tenen més força que els manifestos.

34. La frase és aproximadament equivalent a la italiana, encara que B. remet per a "provar" la seva asseveració a aquells que han experimentat directament els amors ocultats.

35. L'it. no parla d'altres dones, sinó de les mateixes, d'aquelles que tenen les "flames amagades" i s'han d'estar tancades a casa. És possible que el mot hagi estat suggerit al traductor per l'enllaç it. *oltre a ciò...* Tanmateix, D. C. construeix a partir d'aquest mot una interpretació coherent. Cf. B.: *Esse dentro a' dilicati petti... tengono l'amorose fiamme nascose...*, e *oltre a ciò, ristrette da' voleri...*, *da' comandamenti...*

36. Construcció de participi de B. substituïda per una relativa.

37. Eliminació d'un hipèrbaton i d'una amplificació retòrica de l'it.

38. Fidelitat al sentit i canvis en l'ordenació sintàctica; el pas d'un gerundi (*sedendosi*) a un indicatiu (*stan sient*) altera la subordinació. *sient*, interpreto "seient". Tot el període apareix notablement simplificat.

39. *Perquè*, valor causal. *elles mogudes de...*, construcció d'ablatiu absolut; és especialment remarcable perquè no correspon a un calc de B., sinó a una lliure adaptació. Cf. B., que en aquest punt difereix notablement: *E se per quegli alcuna malinconia, mossa da fucoso desio, sopravviene nelle lor menti, in quelle conviene che con grave noia si dimori, se da nuovi ragionamenti non è rimossa.*

40. *per què-ls cové*, "pel qual motiu o raó", valor consecutiu. En les frases següents el traductor continua adaptant lliurement.

41. Sic al manuscrit, *congoxes cogitacions*; m'atreviria a proposar una correcció en el sentit de *congox[os]es cogitacions*. El traductor utilitza, en efecte, aquest adjectiu dues vegades seguides unes ratlles més endavant. (Cf. § 10: *congoxosa vida, congoxós pensament*.)

42. *la qual cosa*, equival a l'it. *il che*, referit al conjunt del que ha estat exposat més amunt, dins el mateix paràgraf.

43. D. C. manté el sentit de B. però canvia la forma sintàctica. Repetició semàntica (*pensament, pensament*); les repeticions són constants i no únicament en els verbs, com observa G. Colon (vegeu pàg. 78).

44. *l'anar entre-ls hòmens, hoint e miran*, cf. B.: *andare attorno, udire e vedere molte cose*. El traductor transforma l'enumeració en una subordinada de gerundi. *a llur voluntat*, sembla procedir de *volendo essi*, que en l'it. apareix més amunt.

45. *parar*, sinònim de caçar amb trampa. Cf. it. *uccellare*.

46. Frase catalana sense els incisos i els hipèrbatons de B.

47. Reprodueix amb fidelitat el text de B., evita el canvi bruscat de subjecte.

48. Simplificació respecte de B. (cf. *acció che per me in parte s'ammendi il peccato della Fortuna*). Des d'aquí fins a *agulla* el traductor ha refet molt lliurement l'original, modificant bastants matisos del sentit i transformant un període construït amb una subordinació complexa en una successió de tres subordinades del mateix nivell (*per ço que per mi...*, *per sostenir...*, e *per ço com a moltes...*). Cf. it.: *acció che per me in parte s'ammendi il peccato della Fortuna*, la quale dove meno era di forza, sí come noi nelle delicate donne veggiamo, quivi più avara fu di sostegno, in soccorso e rifugio di

quelle che amano, per ciò che all'altre è assai l'ago e'l fuso e l'arcolajo... El període de B. presenta, com es veu, una estructura de "capsa xinesa" o *embedding* (vegeu Todorov, *Gram. del Dec.*, cit. a la nota 82, pàg. 89, on es parla d'aquest recurs sintàctic i retòric): l'autor de la versió passa per alt el joc sintàctic de l'or.

49. *masa*, no correspon a l'adv. it. *assai*, que vol dir "suficient", sinó que té el valor oposat. Ja hem vist, però, que el traductor reinterpreta B. i la frase té sentit en el seu context. *l'arch*, no he trobat documentació d'aquest mot, que sembla procedir de l'it. *arcolajo* (cèrcol on s'enrotlla la llana abans de fer-ne cabdells). D'altra banda, he d'advertir que Massó i ENC, erradament al meu parer, aquí no desfan l'aglutinació que presenta el manuscrit i llegeixen *l'arch. és masa l'arch, lo fus e la agulla*, decasíllab, vegeu pàg. 92).

50. *les quals vos vull dir e contar*, repetició semàntica del *vos entén a recomtar* de més amunt. En l'or. la relativa correspon a un incís explicatiu: *intendo di raccontare cento novelle, o favole, o parabole o storie che dire le vogliamo*. Tanmateix el text italià també presenta en aquest punt una de les repeticions semàntiques que nota Colon (vegeu pàg. 78): *intendo di raccontare... raccontate in dieci giorni*.

51. *de una honesta... hòmens*, referit a *cent novelles, ho faules, e paraules e istòries*. Des d'aquí fins al final del § 12 la versió de D. C. presenta tres elements paratàctics (vegeu notes 52 i 53) que contenen algunes obscuritats en la concordança i en la coordinació. Suposo que aquests defectes es poden allevar a una interpretació "superficial" o "apressada" de l'or., que hauria comportat alguns malentesos com, per exemple, el traduir per *de un da* italià amb valor d'ablatiu agent (cf.: *raccontate... da una onesta brigata*), o bé el no copsar l'antecedent de *fetes*, que en l'it. *és bargada (brigata): da una onesta brigata... nel pistilenzioso tempo... fatta*.

52. *que en lo... fetes*, referit a *cent novelles, ho faules*, etc.

53. *e de algunes cançonetes... llur delit*, depenent de *vos entén a recomtar*. Pel valor d'aquest *de*, cf. infra: *veureu de plasents...* Notem al final del § 11 dos hemistiquis de decasíllab (*són estades cantades / per llur delit*), que li confereixen sonoritat malgrat els "defectes" que hem assenyalat a la nota 51.

54. D. C. refà l'ordenació sintàctica de B.; canvia una passiva per una activa i posa el verb al començament.

55. *quí... són stats vists*, en l'or. oració de participi.

56. *parant esment... tribulades*, l'oració indica la condició que es requereix perquè les novel·les que l'autor es disposa a contar facin profit als lectors. L'it., en canvi, comença exposant els efectes de la lectura en les dones i dona després les condicions. Vegeu nota següent.

57. *pendran d'aquelles... facen a lexar*; com dèiem a la nota anterior, l'it. exposa en segon lloc la condició per la qual això pot esdevenir-se. Cf. it.: *parimente diletto delle sollazzevoli cose in quelle mostrate e utile consiglio potranno pigliare, in quanto potranno cognoscere quello che sia da fuggire e che sia similmente da seguitare*. El canvi es pot interpretar com a una simplificació.

58. D. C. evita un hipèrbaton de B.

59. *al seu plaer*, l'it. parla de *u' loro piaceri*, és a dir, de les dones. El possessiu singular del text cat. fa pensar que el *plaer* sigui el de l'Amor. En aquest cas la conclusió del D. C. diferiria de la de B.: així com en l'or. l'autor aconsella les lectores que donin les gràcies a Amor perquè ell, l'autor, ara es pot entretenir escrivint els contes del *Decameron*, en el cat. sembla que les gràcies s'han de donar a Amor per tal com ara l'autor pot ocupar-se del plaer d'aquest, en el sentit, suposo, que pot parlar-ne i escriure'n.